

בס"ד

מאמר מערכת ואמונתך בלילות

דבר גדול עשו ישראל, כדאי היא האמונה שהאמינו בי שאקדע להם את הים, שלא אמרו למשה היאך אנו יוצאים למדבר ואין בידינו מחיה לדרך, אלא האמינו והלכו אחרי משה, עליהם מפורש בקבלה **הלוך וקראת באזני ירושלים לאמר זכרתי לך חסד נעוריןך אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה** (ירמיה ב,ב). מה שכר נטלו על כך קדש ישראל לה' ראשית תבואתו כל אוכליו יאשמו רעה תבא עליהם נאם ה'.

מכילתא בשלח פרשה ג'

להגיד בבוקר חסדך ואמונתך בלילות. החסד הוא בחינת בוקר והאמונה בחינת לילה. ישראל כשיצאו ממצרים לא ידעו לאן מועדות פניהם וגם צידה לא עשו להם, וא"כ בכח מה ללכת, הרי גם עבד עבדים מעדיף לשבת בקורת גג אדונו רשע ככל שיהיה מלדור במדבר שמם. ודאי לא הלכו אלא בכח האמונה בה' ובמשה עבדו!

וכך פרשו חז"ל ש"בבוקר חסדך" הוא בחינת העולם הבא שכולו יום "ואמונתך בלילות" הוא בחינת העולם הזה שדומה ללילה. ראה מכילתא בשלח פר' ו' ומדרש תהלים צב,ז. וכבר אמר החכם: "אין דבר שאין לו גדר. אמרו לו מהו גדר הבטחון, אמר האמונה. מה גדר האמונה אמר שלא תירא דבר. ואמר לחכם מה גדר האמונה אמר הבטחון באלהים ורצות בגזרותיו והמסר אליו". [מבחר הפנינים שער האמונה]. וא"כ אמונה היא ביטחון, וביטחון הוא האמונה בה'. כלומר בעולם הזה שהוא - העולם והאדם - בבחינת לילה, דרוש תחילה ביטחון ואמונה, ואח"כ זוכה לבחינת חסד - עולם הבא. כמ"ש דוד המלך ע"ה בתהלים "והבוטח בה' חסד יסובבנו". קודם ביטחון - אמונה, ואח"כ זוכה לחסד ה'.

כיום מרבים בדברים ותוכניות לשיפור "המצב הבטחוני והכלכלי חברתי". ובדאבון לב לא רק שאינו נראה, אלא כנבואת ירמיהו ע"ה: "קוה לשלום ואין טוב לעת מרפה והנה בעתה". על הנוער שומעים רק מסמים ואלימות, וביטחון בנסח שלהם מעולם לא היה וכנראה גם לא יהיה, ואדרבא אדם שהיה איש הביטחון ומוקף יועצים וכו' דדרר את המצב הביטחוני במהירות עצומה. וזאת משום שגדר הביטחון שהלכו בו אבותינו מדור המדבר ועד עתה ושאונו מצוים ללכת בעקבותיהם הוא כאמור אמונה וביטחון בה' ובישועתו, כך ורק כך נזכה בודאי הגמור לגאולה ולחסד ולשלום אמיתי.

כאמור המציאות מלמדת אותנו שכך הם הדברים, אבותינו כך עשו וכך נושעו. ולא משום שחכמתם הייתה חסרה ח"ו, אלא משום שכך היא הדרך הנכונה והבטוחה. ונכונים הדברים גם לנו. הדברים הבאים שכתב שלמה המלך עליו השלום ברוח הקדש בשיר השירים ופירושו של רש"י מורים כן בבירור:

הגידה לי שאהבה נפשי איכה תרעה איכה תרביץ בצהרים שלמה אהיה כעוטיה על עדרי חבריך? אם לא תדעי לך היפה בנשים צאי לך בעקבי הצאן ורעי את גדיותיך על משכנות הרועים! ופרש רש"י: הגידה לי שאהבה נפשי - עכשיו רוח הקדש חוזר ומדמה אותה לצאן החביבה על הרועה. אומרת כנסת ישראל לפניו, כאשה לבעלה, הגידה לי שאהבה נפשי איכה תרעה צאנך בין הזאבים הללו אשר הם בתוכם, ואיכה תרביצם בצהרים בגלות הזה - שהיא עת צרה להם - כצהרים שהיא עת צרה לצאן: שלמה אהיה כעוטיה - וא"ת מה איכפת לך אין זה כבודך שאהיה כאבילה בוכיה על צאני: על עדרי חבריך - אצל עדרי

שאר הרועים שהם רועים צאן כמותך, כלומר בין גדודי האומות הסמוכים על אלהים אחרים ויש להם מלכים ושרים מנהיגים אותם: אם לא תדעי לך - זו היא תשובת הרועה אם לא תדעי לך להיכן תלכי לרעות צאנך את היפה בנשי' שחדל לו הרועה מלהנהיג אותם: צאי לך בעקבי הצאן - הסתכלי בפסיעת דרך שהלכו הצאן והעקבים ניכרים... ובאותו הדרך לך: ורעי את גדיתיך על משכנות הרועים - בין משכנות שאר הרועים שאת אצלם. וזה הדוגמא - אם לא תדעי לך כנסייתי ועדתי היפה בנשים - בשאר אומות - איכה תרעי ותנצלי מיד המציקים לך להיות ביניהם ולא יאבדו בניך, התבונני בדרכי אבותיך הראשונים שקבלו תורתי ושמרו משמרת ומצותי ולכי בדרכיהם, ואף בשכר זאת תרעי גדיותיך אצל שרי האומות וכן אמר ירמיה הציבי לך ציונים שיתי לבך למסילה וגו': עכ"ד רש"י. והדברים מדברים בעד עצמם.

דרך אבותינו אינה דרך שנעשתה על פי הערכות מצב ועצות חכמי חרשים וכדו', אלא דרך שהקב"ה בורא העולם ומנהיגו התורה אותה, והיא הדרך היחידה שיש ביטחון שתביא לשלום וביטחון, כמ"ש המכילתא שהבאנו בראשית דברינו מה שכר נטלו על כך שהאמינו בה' כל אויביו יאשמו וכו'. ובאמת שהגם שדורינו הוא כביכול דור של הסתר פנים, אם מתבוננים טוב רואים זאת בבירור גם בימינו "כי לא ינום ולא ישן שומר ישראל" ו"כי הפלה ה' חסיד לוי". יה"ר שנזכה ונראה בישועתו יתברך השנה הכא בעגלה ובזמן קריב. אמן.

בקשה ממנויי החוברת:

בימים אלו הגיע או יגיע לביתכם טופס לחידוש המנוי לשנת תשס"א. אם החוברת חשובה לכם אנא הואילו לשלוח לנו דני מנוי. אף שסכום זעום הוא, ובקושי מכסה את ההוצאות. עבורינו סכום זה חשוב מאוד כדי שהמערכת תוכל להמשיך ולשרת אתכם ואם אין קמח אין תורה.

גליון 35 עוסק:

- א. פרק ב' מתוך הספר **"שלום ירושלים"** למהר"א אלאזראקי זלה"ה העוסק בענין מלאכות בשביעית.
- ב. המשך מאמרו של מו"ר הג"ר שלמה משה עמאר שליט"א בענין **עבר הירדן המזרחי**.
- ג. מאמר מהגאון רבי אליהו לוי שליט"א בענין **זריעה ועבודה בעציץ שאינו נקוב שנמכר לגוי**.
- ד. שאלות ותשובות הלכה למעשה בעניני שמיטה מאת יו"ר המכון הרב שנאור ז. רווח שליט"א.
- ה. המשך אוצר התשובות - שביעית פרק ח' מהרב דוד אביטן שליט"א חבר המכון.
- ו. חלק ראשון ממאמר הרה"ג רבי ראובן אוחנה שליט"א בענין **השקיה בשבת ע"י מערכת השקיה אוטומטית**.
- ז. מאמר מהרב גד שקורי שליט"א בענין **גרם הפסד פירות שביעית..**

בברכת פסח כשר ושמח המערכת

מידע הלכתי ביעור וידוי מעשרות

מצות ביעור מעשרות:

א. בערב יו"ט האחרון של פסח, בשנה הרביעית ובשנה השביעית לסדר השמיטה, מקיימים מצוות ביעור מעשרות. ועל כן שנה זו - שנת התשס"א - השביעית לשמיטה, יש לקיים מצוות ביעור וידוי מעשרות. והכל חייבין במצות ביעור אחד גברים ואחד נשים.

ב. כיצד היא מצוות הביעור? כל מי שברשותו פירות שהן טבל או ספק טבל, חייב להפריש מהן תרומות ומעשרות. פירות שהן דמאי, (דמאי ע"פ הגדרת חז"ל אינו מצוי כיום. אמנם הקונה פירות שהם תחת השגחה, ולמרות זאת מקפיד להפריש מהם תרומות ומעשרות יש על פירותיו (הגדרת דמאי) אינו חייב להזדרז ולהפריש מהן תרומות ומעשרות שאינם מעכבים את הווידוי.

ג. לאחר שהפריש תרו"מ, עליו ליתנם למקבליהם, דהיינו: תרומות לכהן, ומעשר ראשון ללווי. ומעשר עני לעני. ובזמן הזה שאין נותנים תרומות לכהן, מחשש שתצא תקלה על ידו, די שיפריש ויקבע מקום.

ד. פירות מעשר שני או רבעי, יחלל את קדושתם על מטבע. ואת המטבע עם שאר כל המטבעות שברשותו מחילולים קודמים של מעשר שני ורבעי, יחללם על מטבע אחת.

ה. לאחר שחילל הכל על המטבע, ישמיד את המטבע ע"י ששליכנה לים הגדול, ואין צריך לשחקה תחילה. ואם משליך לשאר נהרות, ישחוק תחילה את המטבע. ואם אינו נמצא בקרבת הים, ישחוק את המטבע ויפזרנה ברוח. ומסתבר שהוא הדין שיכול להשמיד המטבע ע"י שרייתו בחומרים שמכלים אותו. ומ"מ כיון שבמטבע זו יש קדושה, אין להשליכה דרך בזיון כגון לבור שופכין וכיו"ב.

ו. יכול לחלל את הקדושה שנמצאת בכל המטבעות, על פרי שערכו לפחות שוה פרוטה, וישמיד את הפירות שחילל עליהם שלא יהיה תקלה לאחרים. וכן אפשר לחלל את הקדושה שבמטבעות על סוכר השווה לערך פרוטה - כ- 80 גר' סוכר. ויזהר שלא ישמיד את הפירות דרך בזיון וכנ"ל.

ז. חובת הביעור בשנה השביעית היא: על הפירות והירקות שנתחייבו במעשר בשנים ד, ה, ו, לשמיטה, אך מה שנתחייב משנה ז' ואילך (בשנה זו), זמן ביעורם הוא בשנת הרביעית. שנת המעשר אינה נקבעת בכל הגידולים כאחת, ושונה היא בין הגידולים השונים. ושנים הדברים גם לדין ביעור מעשרות. [פירות שישית שמתעשרים בשביעית, זמן ביעורם הוא בשביעית].

ח. מי שיש לו פירות החייבים בביעור, אך רחוקין הן ממנו, והגיע זמן הביעור, הרי הוא קובע מהמקום שהוא נמצא, מקום לכל מתנה ומתנה. וקורא להן שם. ולאחר מכן מזכה את המתנות לבעליהן ע"י אדם אחר או באחד הקנינים המועילים, ואת המעשר שני שיש לו בפירות שם, או במטבע שבביתו, יחלל על מטבע אחת שיש לו עמו, ויבערה במקום שהוא שם.

מצוות וידוי מעשרות:

ט. לאחר שהפריש וביער את כל מעשרותיו, מצוות עשה להתודות לפני ה'. וזה הנקרא וידוי מעשר. ומצוה זו נוהגת בין בפני הבית ובין שלא בפני הבית.

י. זמן הוידוי הוא, בזמן המנחה של יו"ט האחרון של פסח בשנה הרביעית והשביעית, לאחר שבעי"ט האחרון, גמר לבער כל מעשרותיו.

יא. נוסח הוידוי הוא הנאמר בכתוב: (דברים כ"ו פס' יג' יד') ביערתי הקדש מן הבית וגו'. לא אכלתי באני ממנו וגו'. השקיפה ממעון קדשך מן השמים וגו'. (אלא שנהגו בזה"ז להתחיל מתחילת הפרשה "כי תכלה", וכך אמר מרן הראש"ל שליט"א).

יב. אין אדם מתודה, אלא אם כן הפריש כל מעשרותיו, ונתן המתנות לבעליהם. ולכן, מי שהיה ברשותו פירות של טבל ודאי, ולא נתן את המעשרות ללוי כדין, אלא הפריש את המעשר ראשון, ואכלו בעצמו, אינו מתודה. שכיזד יאמר וגם נתתיו ללוי, ונמצא כדובר שקרים לפני ה'". וה"ה מי שברשותו פירות של מעשר עני, ולא נתנם לעני שאינו יכול להתודות. והוא הדין אם הפריש המתנות שלא כסדר, כגון שהקדים מעשר שני לראשון, או מעשר לתרומה, אינו מתודה. שנאמר ככל מצותיך אשר ציותני. וכן אם הפריש ממין על שאינו מינו או מן התלוש על המחובר ולהיפך, או מן החדש על הישן ולהיפך. אינו יכול להתודות שנאמר לא עברתי ממצותיך. וכן אם הפריש מעשר שני בטומאה אינו מתודה אלא שבזמן הזה שהכל מפרישין בטומאה, אין זה מעכב את הוידוי.

יג. אין מתודין אלא ביום. וכל היום כשר לוידוי מעשר. וידוי מעשר, מצוה מן המובחר שכל אחד אומרו בפני עצמו. ומ"מ אם רצו הרבים להתודות כאחד מתודין. י"א שאם רצו הרבים שאחד יקרא להם, והם יצאו מדין שומע כעונה, הרשות בידם. וי"א שבוידוי מעשר אין אחד יכול להוציא את חברו מדין שומע כעונה.

יד. גם בזמן הזה נוהג וידוי מעשר וכן הוא דעת מרן השו"ע. והגאון האדר"ת הנהיג לקרוא את פרשת הוידוי במנחה של שביעי של פסח בציבור מתוך ספר תורה. ואמר לי מרן הראש"ל הגר"ע יוסף שליט"א שכך הוא נהג ג"כ הלכה למעשה לקרוא בשביעי של פסח בין אשרי לתפילת העמידה של מנחה, את פרשת הוידוי מ"כי תכלה" עד "זבת חלב ודבש" מתוך ספר תורה (ללא ברכות לפניה ואחריה).

טו. כאמור לעיל כל שמילא אחר התנאים ההלכתיים לאמירת וידוי [מלבד מה שלא נוהג היום כגון אי נתינת תרומה לכהן או הפרשה בטומאה] אומר את נוסח הוידוי. וכל שלא מילא אחר כל התנאים אסור לו לומר את הוידוי שנמצא ח"ו כדובר שקרים לפני ה'. ואמנם הורה לנו מרן הראש"ל שליט"א, שכל שאומרו בבית הכנסת בתורת תפילה ואמריית פסוקים בלבד, ניתן להקל לאמר את פרשת "כי תכלה" גם אם לא מילא אחר כל התנאים הנזכרים לעיל.

בברכת פסח כשר ושמח

שניאור ז. רווח

יו"ר המכון

המכון למצוות התלויות בארץ, יקיים בעזהש"י בערב יו"ט האחרון של פסח, את מצוות ביעור מעשרות של כל המטבעות המיוחדות לחילול מעשר שני ורבעי, של "בית המעשר" שע"י המכון, על ידי השלכת המטבעות לים הגדול.

כל המעוניין שנקיים גם במטבעותיו מצוה זו

בירושלים: יעביר מטבעותיו למשפחת אביטאן רח' דון יוסף הנשיא 18 מקור ברוך ירושלים.

בבני ברק: יעביר מטבעותיו למשפחת רווח רח' רב אמי 8. או למשפחת פרור רח' טבריה 8 בני ברק.

מדור גנזי ארץ ישראל

ספר "שלום ירושלים" על עניני ארץ ישראל ומצוותיה מאת הגאון רבי אברהם אלאזראקי זלה"ה

הביאורים וצינונים נכתבו בשבת אחים של יו"ר המכון הרב שניאור ז. רווח וחבר המכון הרב דוד אביטן

כתב הרב ספר החרדים¹ "שנת השמיטה בזמן הזה מדאורייתא לדעת כל חכמי ישראל" וכו'.² ולפי מי שכתב שם הרב הנזכר מבואר שקדושת שביעית הוא גם בזמן הזה.³ וכמבואר גם כן בפוסקים. מיהו כל זה הוא בפירות ובתבואה של ישראל ובקרקע ישראל. אבל בפירות ובתבואת נכרי הוא מחלוקת גדול בין גדולי הפוסקים.⁴ ועיין להרב החסיד הנז' שכתב⁵, כיון דרובא דרבוותא סוברים שקדושת עזרא קדשה לשעתא וקדשה לעתיד לבוא עד עולם, אין כח ביד גוי להפקיע (לבנ"י) [לאר"י] מקדושתה בכל המצוות התלויות בה. וכיון שכן חל על פירות ותבואה של שביעית קדושת שביעית מדאורייתא. ואפילו להחולקים, מדרבנן חייבים לנהוג בהם כל קדושת שביעית, וכמו שכתב הרמב"ם בתשובה⁶ הביאו הרב הנז' משם הרב שלמה (אבסבאן) [אבסאן]. יע"ש. באופן דבזמן הזה גם כן צריך לדעת דיני השביעית ללמוד וללמד לשמור ולעשות.

פרק ב

ונתחיל בע"ה לפרש דיני השמיטה כיד ה' הטובה עלי:

כתוב בתורה⁸: **"שש שנים וכו' והשביעית תשמטנה וכו' ושבתה הארץ שבת לה' שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור את ספיח" וכו'.** ואכתוב בתחילה איסור תיקון הנטיעות ועבודת קרקע, ואח"כ אכתוב משאר הדינים השייכים בפירות ובתבואות, ודיני ספיחים.

ביאורים וצינונים

¹ פרק נד

² אמנם זה דעת הרב ספר החרדים, אמנם כבר ידוע שאדרבה רוב דיעות רבותינו הראשונים והאחרונים ששמיטה בזה"ז דרבנן, וראה באריכות בתשובתו של מרן הראש"ל שליט"א שנדפסה בספר השביעית והלכותיה, ובספר שביתת השדה – שביעית פ"א, ובספר אוצר התשובות – שביעית פ"א בהוצאת המכון למצוות התלויות בארץ.

³ כוונת הרב זצ"ל, שמדאורייתא נוהגת בזמן הזה.

⁴ ראה מה שהאריך בזה הרב זצ"ל להלן בפרק ד.

⁵ ראה פרק נב וריש פרק נד.

⁶ פאר הדור סי' פט.

⁷ פרק נב.

⁸ פרשת בהר ויקרא כה.

א. כתב הרמב"ם ז"ל בפ"א מהלכות שמיטה ויובל⁹ וז"ל: מצות עשה לשבות מעבודת הארץ ועבודת האילן בשביעית, שנאמר ושבתה הארץ שבת לד' ונאמר בחריש ובקציר תשבות. וכל העושה מלאכה מעבודת הארץ או האילנות בשנה זאת בטל מצות עשה ועבר על לאו שנאמר שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור ואת ענבי נזירך לא תבצור. ולמה פרט הכתוב זמירה ובצירה והרי זמירה בכלל זריעה היא ובצירה בכלל קצירה היא, ולמה פרט הכתוב, לומר לך על שתי תולדות אלו בלבד הוא חייב אבל על השאר אבות ותולדות אינו חייב מן התורה אלא מלקין אותו מכת מרדות. כיצד החופר או החורש לצורך הקרקע או המסקל או המזבל כיוצא בהן משאר עבודת הארץ וכן המבריק או המרכיב או הנוטע וכיוצא בהן מעבודת האילנות מכין אותו מכת מרדות מדרבנן. עכ"ל.

והנה מ"ש רבינו זמירה בכלל זריעה ובצירה בכלל קצירה, וכו' הוא ש"ס ערוך בפ"א דמ"ק דף ג' ע"א, מכדי זמירה בכלל זריעה ובצירה בכלל קצירה למאי הלכתא כתבינהו רחמנא, למימרא דאהני תולדות מחייב אאחרנייתא לא מחייב וכו'. ופרש"י: זמירה בכלל זריעה, שדרכו של זומר לצמוחי פירי כזורע. וכן פרש"י עוד שם: זמור, מחתך ענפים יבשין של גפן. בצירה, הינו בענבים, והוא כמו קצירה בתבואה, וקצירה אב מלאכה היא בפרק כלל גדול דף ע"ג¹⁰ בצירה בכלל קצירה, דשניהם חותכין. ע"כ. וכן איתא בשבת שם: א"ר אחא א"ר חייא בר אשי א"ר {אמי}, זומר חייב משום נוטע וכו' אף משום זורע, א"ר כהנא זומר וצריך לעצים חייב שתים, אחת משום קוצר ואחת משום נוטע. ופרש"י¹¹: זורע ונוטע כולם אב מלאכה, אלא שזורע בזרעים ונוטע באילנות. זומר חייב, משום נוטע, דלצמוחי עביד. זומר, להצמיח הגפן. ע"כ. וכן פירש הערוך באות זמר, וז"ל: פירוש, זומר חייב משום נוטע שהרי המטעת מתגדלת במקום מה שזימר ומתייפה בזמירה, ולפיכך זומר כנוטע ונוטע הוא כזורע. נוטע הוא הקובע ייחור או שרביט בארץ להתגדל. והזורע הוא הבזור¹² זרעים בארץ להצמיח. שיש תולדה לתולדה, וכלן חוזרין לעיקר, על עיקר האב, ועיקר הזמור הוא המחתך ענפים של גפן. ע"כ.

הרי הכל מבואר היטב, שפירוש הפסוק "שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור" הוא הכל עניין אחד, אלא שהסרת ענפין היבשים או הלחים הארוכין הדקים מן הגפן נקרא זה כמו זריעה,

ביאורים וצינונים

⁹ הלכות א-ד.

¹⁰ עמוד ב.

¹¹ ד"ה כולן מלאכה.

¹² פירוש: מפזר. ראה בערוך ערך בזר.

יען שעל ידי זה מצמיח, דומיא דזורע. ודברי הרמב"ם הם כן¹³. וא"כ על פי האמור, ולפי מה שפירש הרמב"ם שם, מבואר שאסור בשמיטה לחרוש או לזרוע או לתקן האלנות, בכל אופן שיהיה תיקון האילן על ידי מעשיו, כמו המעשן תחת האילן כדי שימותו התולעים של האילן, וכן המתקן השדה בכל אופן שיהיה לצורך הזריעה או האילנות, הכל אסור או משום דאורייתא או דרבנן, לפי המלאכה, כמבואר שם. ויעוין שם בהרמב"ם שאפילו סילוק אבנים מן השדה או עצים הדקים לתיקון השדה, הכל אסור. באופן שהרבה גזרו חז"ל בזה העניין שלא יאמרו עליו בני אדם שלצורך השדה לזריעה הוא עושה. וכשם שאסור בשלו כך אסור לעסוק בשדה חברו¹⁴. וכן איסור הנטיעה הוא אפילו באילן סרק. ומעט מזער הוא מה שהתירו משום פסידא. ועל פי כל האמור שמע מינה שאם חורש בשדה לעשות בור או מערה או ליקח עפר לצורך איזה בניין, שזה מותר, שלא אסר הקב"ה עבודת קרקע אלא לצורך זריעה. ומבואר גם כן זה בהרמב"ם בסוף פ"ב דשמיטה, דאם חפר בור ושיח ומערה בשביעית צובר את העפר בתוך שדהו, וכו' שהכל יודעין שמן הבור הוא ואינו לצורך שדהו.

ביאורים וצינונים

¹³ הנה מש"כ הרב זצ"ל שכן הם דברי הרמב"ם שהסרת הענפים היבשין או הלחין וכו' הוא הנקרא זמירה. ראה בזה מ"ש רבינו הרמב"ם ז"ל בהל' שמו"י פ"א ה"ה. וע"ע ברמב"ם בפיהמש"נ עמ"ס שביעית פ"ב מ"ג בד"ה מזרדין ובד"ה מפסלין. וראה עוד בספר "שביטת השדה" פ"ו סעי' י"ז ובפ"ה ס"ח. וע"י עוד בארוכה למו"ר הג"ר שמ"ע שליט"א במאמרו שנתפרסם בחוברת "תנובות שדה" גליון מס' 32 מעמ' 20 ואילך, שכתב שלמעשה דעת רבינו הרמב"ם שאין לחלק בין כרם לשאר אילנות, אלא החילוק הוא באופי המלאכה בין זמירה לבין זירוד ומפרק עלים יבשים, שבכ"ה ג' אפי' אם מכרין להצמיח אינו בכלל זמירה, ואע"ג שלענין שבת חשיב תולדה של זורע וחייב בין בכרם ובין בשאר אילנות, מ"מ בשביעית פטור מכל אלה ואף מותר מן התורה. ע"כ. היוצא מכך שהסרת ענפים יבשים אינו אסור מן התורה בשביעית, אלא איסור מדרבנן הוא.

¹⁴ עיין בגרי"פ פערלא בביאורו על ספר המצות לרס"ג מצוה ע"א דף רסג ע"ד, שהאריך באיסור קצירה בשביעית, אם שייכת דוקא בשדה שלו או גם בשל חברו. וכתב שעכ"פ מסתבר שאם עושה על דעת בעל השדה חייב ע"ש. וכיו"ב כתב החזון איש שביעית סימן יב אותיות ה-ו. אולם בספר מעדני ארץ שביעית סימן ז אות ד ובספר אור לציון שביעית עמ' סב בביאורים, כתבו שאין חילוק בין בעלים לשאר אדם. וראה באורך באוצר התשובות שביעית פרק ז אות ט. ובעיקר הדבר, ראה בגמ' בשבת קג ע"א "דעביד בארעא דחבריה" ולא מכוון ליפות הקרקע, והוי מלאכה שאינה צריכה לגופה. והתוס' שם כתבו בשם הערוך דכיון דלא ניחא ליה מותר, והם חלקו עליו וס"ל דאסור מדרבנן. ואמנם עשו"ת הר צבי יו"ד סי' ריא בשם מהרש"ל בבאורו לסמ"ג הל' פסח, דהיכא שעושה בארעא דחבריה ומכיון לתועלת חברו, מצטרף ניחותא דבעלים כאילו ניח"ל לעושה והוי מלאכה גמורה. ע"ש. ומינה לנדוד"ד ודוק.

הגאון רבי שלמה משה עמאר שליט"א
אב"ד פ"ת וחבר מועצת הרבנות הראשית לישראל

שביעית בעבר הירדן

[המשך מהגליון הקודם]

והראיה שהביא ממסכת שביעית (פ"ט מ"ג) בענין ביעור, דשלש ארצות הן, ואמרו דבזתים ובתמרים אוכלים בא"י עד שלא כלה לחיה בעבה"י. דמזה מוכח שעבה"י הוא מא"י, דאי לאו הכי איך מותר לאכול בא"י זיתים ותמרים על סמך עבה"י שהוא חו"ל. וכבר עמד ע"ז מרן החיד"א ז"ל בברכ"י שם, והזכיר דברי מהר"י קורקוס ז"ל שכתב (בפ"ד מהל' שמיטה הכ"ח), שהמשנה הנז' משמע מינה ששביעית נוהגת בעבה"י. וכתב דבודאי שהוא מדבריהם, דמדאורייתא כבר נתמעט בספרא מ"כי תבואו אל הארץ" ארץ המיוחדת וכו' עכ"ל. וא"כ גם זה אמרו שהוא דרבנן, וכמ"ש לעיל גם בתי ערי חומה שנהגו בעבה"י. וצ"ע בזה, דאיך התירו על סמך עבר הירדן שכל חיובו מדרבנן.

עוד זכור לי שהחיד"א ז"ל כתב שם בשם הכפתור ופרח (פרק מ"ח) שכתב דלהרמב"ם ז"ל בע"כ דהא דתנן ג' ארצות לביעור יהודה ועבה"י וכו', דלא מיירי בעבר הירדן המזרחי, אלא בחלק המערבי, והוא מגוף א"י כמו יהודה וגליל. ע"ש.

ואחר זמן ראיתי בכרם ציון תשובה גדולה בענין זה מהגאון הגדול רא"ד רוזנטל זלה"ה, ראב"ד מקודש בעה"ק ירושלים תובב"א, ובעמוד רס"ד ד"ה ולענ"ד הביא דברי החיד"א, ושגם רעק"א במשנה שם (אות מ"ב) כתב בסוף דבריו: ובספר פתח עינים להרב אזולאי הביא כאן דברי הכפתור ופרח המעיד דעבר הירדן אינו עבה"י דסיחון ועוג, אלא האי עבה"י הוא מגוף א"י. עכ"ד. וכתב לעיין גם בתוס' אנשי שם מעשרות (פ"ב מ"ג) ד"ה וכן. וכתב הגרא"ד רוזנטל זלה"ה, דלפי"ז אין ראייה מכל המשניות דמסכת שביעית הנזכר מענין עבר הירדן לענין עבר הירדן המזרחי.

עו"כ שם להוכיח כן מדברי הרמב"ם ז"ל עצמו, דבמשנה שם (פ"ט מ"ב) אמרו שלש ארצות לביעור וכו', ושלש ארצות לכל אחת ואחת וכו', וביהודה ההר השפלה והעמק, ושפלת לוד כשפלת הדרום וכו'. והגר"א ז"ל בשנות אליהו כתב, ושפלת לוד כשפלת הדרום וכו', פירשו המפרשים שהם השלש חלוקות של עבר הירדן. וא"א לומר כן, דהא ירושלים הוא מהלך יום מהירדן, ולוד היה מהלך יום א' מירושלים לצד מערב וכו', ואיך אפשר לומר שהם מן [עבר] הירדן. ונראה שהמשנה לא חשיב רק שביהודה וגליל, אבל עבה"י לא חשיב במשנה, מפני שהם מפורשים במקרא וכו'. יע"ש. והנה הרמב"ם ז"ל (בפ"ז מהל' שמיטה ה"ט) כתב בזה"ל, שלש ארצות לביעור, ארץ יהודה כולה ההר והשפלה והעמק ארץ אחת. עבה"י כולו. שפלת לוד והר שפלת

לוד ומבית חורון עד הים ארץ אחת. והגליל כולו גליל העליון וגליל תחתון ותחום טבריה ארץ אחת. ואוכלין בכל אחת וכו'. וכתב בזה"ל, והרי מפורש דהרמב"ם מפרש בהדיא דהא דתנן התם שפלת לוד, וכו' דהם ערים בעבר הירדן. ותיקשי טובא מה שהקשה הגר"א ז"ל. וע"כ דדעת הרמב"ם ז"ל כהכפתור ופרח הנז', דעבר הירדן דמתניתין הוא החלק המערבי, ושפיר חשיב ליה ללוד ושפלת לוד ארץ אחת עם עבה"י, עכ"ל. ודפח"ח. ופשוט דלפ"ז אין שום ראיה מהמשנה דעבר הירדן הוא כארץ ישראל.

ומעתה ניתנה ראש לראיה הראשונה של מרן החזו"א ע"ה, ממה שאמרו בערכין (ל"ב ע"ב) משגלו בני גד ובני ראובן בטלו יובלות משום שאין כל יושביה עליה. וכנ"ל. דהיא ראיה גדולה שעבר הירדן מארץ ישראל ממש.

וגם בזה ראיתי להגרא"ד רוזנטל זלה"ה בכרם ציון שם (עמוד רס"ה ד"ה גם) שכתב, דיש לדון עפ"י מ"ש מהר"י קורקוס ז"ל (בפ"ד מהל' שמיטה בכ"ח), דמ"ש הרמב"ם ז"ל שעבר הירדן שביעית נוהגת בו הוא מדבריהם, דמדאורייתא כבר נתמעט בספרא מכי תבואו אל הארץ, ארץ המיוחדת וכו'. עכ"ד. ועי"ל (עמוד רס"ב) שלמד ממנו דלמד ברמב"ם ז"ל, דהלכה מיוחדת היא בשביעית שלא נוהגת מן התורה בעבר הירדן. ע"ש. ובזה מיישב דאע"ג דנלמד מערכין הנז' דיובל נוהג בעבר הירדן, מ"מ שביעית לא נוהג, דעל יובל אין הלכה מיוחדת לפוטרה בעבה"י משא"כ שביעית. ואע"ג דהחזו"א זרעים (ליקוטים סי' י') כתב וכל שהיובל נוהג גם שביעית נוהג, שהיובל הוא אחרי ז' שמיטות, והגם דאיכא למ"ד יובל אף שאין שביעית, הא פי' התוספות ערכין (ל"ב ע"ב) דהיינו שלא שמרו שביעית. עכ"ד. הגרא"ד ז"ל הביא מהתוס' שם ד"ה מנו, ובהגהת ש"מ שם, דלדעת ר"י אין היובל תלוי בשביעית בעיקר ההלכה, שגם במקום שלא נוהג שביעית מן הדין, נוהג בו יובל. וע"ש דבזה נדחית גם ראיה זו.

והמעייין בדב"ק יראה דמסיק דעבר הירדן מעיקרא השביעית נוהגת בה רק מדרבנן, דישנה הלכה מיוחדת לשביעית, וכנ"ל בשם מהר"י קורקוס ז"ל. וכתב כן במפורש שם בד"ה ומכל האמור, נראה דעבר הירדן נוהגת בו מדבריהם, הוא בעיקר ההלכה, גם בזמן הכיבוש הראשון, ומשום דאינה בכלל הארץ המיוחדת. עו"כ דמהריט"ץ ז"ל (סי' רס"ז) האריך להוכיח דגם מדין כיבוש אין לה קדושה לעבר הירדן, דאין לכיבוש עבר הירדן דין כיבוש דרבים ואינה בכלל א"י לגמרי. ולמהר"י קורקוס ז"ל נתמעט רק מדיני שביעית ומשום דאינה בכלל הארץ המיוחדת. עכ"ד בקיצור מעט.

והנה כל זה מהני לראיה שהביא מרן החזו"א ע"ה מהא דיובל נוהג בעבר הירדן, דש"מ שגם שביעית נוהג בו. אך יש עוד ראייה, דשם בערכין אמרו דמשגלו בני ראובן ובני גד פסק היובל, משום דאין כל יושביה עליה, וש"מ דכל זמן שישבו בעבר הירדן מיקרי שפיר כל יושביה עליה. ואם עבר הירדן אינו מארץ ישראל איך תקרא ישיבתם שם שהיו כל יושביה עליה. וכן מודגש בחזו"א שביעית (סימן ג' סקל"ה) שהובא בקהילות יעקב על שביעית (סימן ה'). ע"ש. אך באמת לפי דבריו של הגר"ד ז"ל גם זה מיושב מיניה וביה, די"ל שכיון דלא נתמעט עבר הירדן אלא מדין שביעית, אבל יובל נוהג בה מן התורה, ואפשר שגם שאר המצות התלויות בארץ נמי. על כן י"ל שהישיבה בעבר הירדן מיקרי שפיר כל יושביה עליה.

והנה עפ"י דבריו ז"ל יש ליישב היטב את לשון הרמב"ם ז"ל שם, שעשה כמה חלוקות. בהלכה כ"ו כתב על החילוק שיש בא"י גופה בין מקום שכבשו עולי בבל ובין המקומות שכבשו רק עולי מצרים. ובהלכה כ"ז כתב הדין בסוריא. ובהלכה כ"ח כתב הדין דעבר הירדן. ולכאורה סוריא ועבר הירדן דינם שוה, ולמה חילקם בשתי הלכות נפרדות, ובלא"ה חזר וחיברם בהלכה כ"ח, באומרו וספיחי עבר הירדן וספיחי סוריא מותרין באכילה. וא"כ היה לו לחברם יחד לגמרי.

ולדברי הגרא"ד ז"ל אתי שפיר, דלא רצה להשוותם ביחד לגמרי, דהם רחוקים זמ"ז, דסוריא לכל מילי היא דרבנן, אבל עבר הירדן היא כא"י ממש לכל הדברים, מלבד שביעית שמיעטתו תורה במיוחד.

אלא דבאמת יש מקום גדול לעיון בשיטה זו, שהיא שיטה מחודשת, דבפשטות י"ל דהתורה מיעטה לעבר הירדן מכלל ארץ המיוחדת, לומר דלאו מכלל א"י היא. שהרי באמת לא נכללה מעולם בגבולות א"י. ולא רק בשביעית דרשו את זה בתוספתא, אלא בכל מקום שכתוב הארץ, כמו בערלה בפרשת קדושים, וכן בפרשת אמור לענין העומר. ועיין עוד בפרשת מצורע (י"ד, ל"ד) שכתוב "כי תבואו אל ארץ כנען" וגו'. בענין נגעי בתים. שגם שם דרשו בתורת כהנים, יכול משבאו לעבר הירדן, תלמוד לומר אל הארץ, הארץ המיוחדת. וראיתי בתורה תמימה שם (אות ק"ח) שכתב צ"ע דהא לא כתיב הארץ בהא הידיעה. וע"ש מ"ש בזה. ודבריו צע"ג. ועוד חזון למועד א"ה. נמצא דבמקומות רבים דרשו כן. ונראה דאין זה ממעט רק דברים מסויימים, אלא בא למעט את עבר הירדן שלא נכללת בכלל הארץ המיוחדת. וע"כ קשה לחלק ולומר דלשביעית לבד נתמעטה, ושזהו לימוד מיוחד, אבל לשאר המצוות לא נתמעטה.

ועוד יותר קשה, לחלק בין שביעית ליובל לענין זה, דבתחילת פרשת בהר נאמר, כי תבואו אל הארץ, ומיעטו מזה את עבר הירדן. ואח"ז כתבה תורה דיני שביעית,

שהן ד' מצוות לא תעשה המפורשות בתורה, וכן מצות ושביתה הארץ. ומיד אח"ז נאמר "וספרת לך שבע שבתות שנים שבע פעמים וגו'" וקידשתם את שנת החמשים שנה וקראתם דרור" וגו'. נמצא דכל זה הוא ענין אחד, ומה שנאמר כי תבואו אל הארץ קאי על כל זה גם על היובל, שגם הוא נוהג רק בארץ כידוע. וקשה לחלק בזה ולומר דהארץ קאי רק לשביעית, אבל שפיר חשיב עבה"י ארץ ישראל לענין יובל. ועוד דהחיד"א ז"ל בברכ"י הנז' כתב ע"ד מהר"י קורקוס הנז' דממעט כל מצות התלויות בארץ שלא נוהגים בעבה"י מן התורה, והזכיר למהר"י קורקוס ריש פ"ב דביכורים, דהרמב"ם שם כתב ומביאין ביכורים מדבריהם מערי סיחון ועוג וסוריא. ומהר"י קורקוס ז"ל כתב, דנתמעט מ"הארץ". וגם בקידושין (דף ל"ו ע"ב) "כל מצוה שתלויה בארץ אינה נוהגת אלא בארץ". ע"ש. נמצא דמין החיד"א ז"ל הוכיח ממהר"י קורקוס ז"ל גופיה דממעטים עבר הירדן מא"י לכל המצות התלויות בארץ ולא רק לענין שביעית בלבד.

וכל זה כתבתי לשיטתיה דמר איהו רבה ע"ה. אך כבר כתבתי לעיל לדקדק מלשונו של מהר"ש משנץ ז"ל, דכונת התוספתא דתורת כהנים לומר דאין המצוות הללו נוהגות בעבר הירדן אלא עד שיתחייבו בהם בא"י עצמה. וגם מהמשך דברי התוספתא יש משמעות לזה, שאמרו, מנין אתה אומר כבשו אבל לא חלקו, חלקו למשפחות ולא חלקו לבתי אבות, וכו' יכול יהיו חייבים בשמיטה, ת"ל שדך, שיהיה כל אחד ואחד מכיר שדהו וכרמו, נמצאת אתה אומר כיון שעברו ישראל את הירדן נתחייבו בחלה ובערלה ובחדש, הגיע ט"ז בניסן נתחייבו בעומר, שהו חמשים יום נתחייבו בשתי הלחם, ל"ד שנת נתחייבו במעשרות והתחילו לשמיטה, לעשרים ואחת עשו שמיטה, לששים וארבע עשו יובל. ע"כ. נמצא דמדברת התוספתא בזמני חלות חיובי המצות התלויות בארץ, וביררו זמן החיוב של כל מצוה ומצוה. ובזה תתפרש היטב הרישא דהתוספתא, דהכי קאמר, יכול משבאו לעבר הירדן שיתחייבו, תלמוד לומר אל הארץ, דאין חל החיוב בעבר הירדן עד שיחול החיוב בא"י גופה. ויש בזה סברא גדולה וכמ"ש לעיל. ולפי"ז אין לנו שום מיעוט על עבר הירדן. וכאמור הדבר מדוקדק מתוך דברי הר"ש ז"ל.

והלום ראיתי בתשובה הנזכרת של הגרא"ד רוזנטל ז"ל, שאחר שהביא דברי מהר"י קורקוס ז"ל ולמד מהם דהלכה מיוחדת היא בשביעית דלא נוהגת בעבר הירדן, והביא דברי התוספתא הנז'. כתב דלכאורה אפשר לפרש בכונת הספרא דלא נתחייבו בעבר הירדן עד שיבואו לארץ. וכמ"ש לעיל בעוניי. וע"ש שחזר ודחה פירוש זה, מדמעטו אח"כ בספרא גם שבע שכבשו ושבע שחילקו דעדיין לא נתחייבו בשביעית, א"כ על כרחך הא דממעטינן מקודם בעבר הירדן מטעם דאינה ארץ מיוחדת, הוא על כרחך גם לאחר שנכנסו לארץ נמי ממעיטין ליה, דא"א כלל לומר דהמיעוט הוא רק מצד דעדיין לא נכנסו לארץ המיוחדת, אבל אחר שנכנסו נתחייבו גם בעבר הירדן,

דהא גם אחר שנכנסו לארץ המיוחדת עדיין לא נתחייבו מצד דעדיין לא נתחלקה לכל אחד ואחד, וא"כ הא דממעטינן לעבר הירדן מצד דאינה ארץ המיוחדת, על כרחך דלגמרי ממעטינן ליה לאחר שנכנסו לארץ, וכו' עכ"ד.

ואולם יש מקום ליישב הדברים היטב, ולומר דבאמת עבר הירדן הוא א"י גמורה גם לשביעית, וכדעת מרן החזו"א ע"ה, אלא דהואיל ואין חיובה מכוח הכיבוש שכבשו משה רבינו עליו השלום ובני ישראל (דהו"ל כיבוש דרבים), ועל כן לא נתחייבה במצוות אלו עד שיחול החיוב בפועל בארץ ישראל, דהא הקדושה שלה באה מכוח הפסוק "כל מקום אשר תדרוך" וכו', שמלמד שמה שכבשו חלה עליו קדושת הארץ, והוא בבחינת התפשטות קדושת הארץ על אותם מקומות שכבשו בני ישראל, ולא שייך התפשטות כזו רק אחר שחלה אותה קדושה בא"י גופה, ואז מתפשט ואזלא לאותם מקומות ג"כ, אבל כל זמן שלא כבשו וחלקו והגיעו למצב שכל אחד מכיר את שדהו ואת כרמו, דעדיין לא נתחייבו גם בא"י במצות אלו, מאין תבא אותה קדושה לעבר הירדן. והגם דגם בא"י לא נתחייבו אלא אחר שכבשו וחילקו, מ"מ בעבר הירדן שכבשו וגם נתנוה כבר לבני גד ובני ראובן, הוה אמינא דיתחייבו מיד במצות, קמ"ל דלא מתחייבים עד שיחול החיוב בארץ ישראל. ושו"ר בקהילות יעקב הנ"ל (סוף אות ז') דפירש כן והביא דברי הר"ש ז"ל. ונתתי שמחה בליבי.

אלא דמדברי מהר"י קורקוס ז"ל דייק שפיר הגרא"ד רזנטל ז"ל דס"ל דבא למעט את עבר הירדן לגמרי שלא נכללת בכלל א"י, וע"ז בנה את בנינו שם. רק דמ"ש שזה רק לענין שביעית אבל ליובל ושאר מצות דינה כא"י, קשה, וכמ"ש לעיל. ועיין לעיל מ"ש ממרן החיד"א בביאור דברי מהר"י קורקוס ז"ל הנז'. יע"ש.

נמצאנו למדים דלדעת מרן החזו"א איש ע"ה דין עבר הירדן כדין א"י ממש בין ליובל ובין לשביעית ותר"מ, והמקומות שכבשו עולי בבל גם בעבר הירדן, ספיחיהן אסורים, כמו במקומות שכבשו עולי בבל בא"י. וכמ"ש לעיל מדברי דרך אמונה. ואילו לדברי הגרא"ד רזנטל ז"ל אפילו בזמן בית ראשון לא נהגה שביעית בעבר הירדן אלא מדבריהם בלבד. אך יובלות ושאר מצות (פרט לביכורים) נהגו מן התורה כמו בא"י.

אך באמת כל הענין של עבר הירדן שנוי במחלוקת עוצמה של תנאים ואמוראים, וכן נחלקו הראשונים והאחרונים וכל איתני עולם, וכמ"ש מרן החיד"א ז"ל בברכ"י (א"ח סימן תפ"ט) באורך גדול ועצום, ובכוחו הגדול והנורא נשא ונתן בדבריהם ובנה וסתר והוכיח לכאן ולכאן, באותות ומופתים. כיע"ש. ולא ראיתי בכל דברי קדשו שיחלק דין שביעית לחוד, אלא משהו אותם כאחד עם יובל ושאר המצות התלויות בארץ.

והרואה יראה כי נטתה דעתו הגדולה והרחבה של מרן החיד"א ז"ל לומר בשיטת הרמב"ם ז"ל דס"ל דעבר הירדן אינה מכלל ארץ ישראל. וכן ראיתי להגרא"ד רוזנטל ז"ל באותה תשובה שכתב כן כמה פעמים, ומשמע דלכל הענינים אינה כארץ ישראל ולא רק לענין שביעית בלבד. ופשוט וברור דהכי ס"ל להגאון מהריט"ף ז"ל (בסימן רס"ז), דמבאר שגם עבר הירדן אין לו דין כיבוש דרבים, אלא חשיב כיבוש יחיד כסוריא, ופשוט לפי זה דלכל הענינים דין עבר הירדן כדין סוריא.

ושו"ר בקהילות יעקב שם (אות ו') שהביא דברי מהר"י קורקוס ז"ל הנ"ל, ואח"כ כתב דאפשר לנטות קצת מדברי מהר"ק ז"ל, ולומר דודאי עבה"י כארץ ישראל לתרו"מ ולקט שכחה וכו' וערי מקלט, ורק לענין ד' דברים, עומר, ערלה, נגעי בתים ושביעית, דכתיב בהו "הארץ", באלה עבה"י דרבנן. דדרשו בספרי, הארץ - המיוחדת. וכתב דנראה שזה דעת הר"ן בנדרים (דף כ"ב) ד"ה ההיא, שכתב דעבר הירדן לא נתקדשה להבאת עומר ולקצת קדושות. וע"ש מה שכתב בזה. והוא כדברי הגרא"ד רוזנטל ז"ל בזה. ועוד כתב שם דבזה יתיישב מ"ש דקרינן כל יושביה עליה, דאע"ג דלענין שביעית והנך לא נקראת ארץ ישראל, מ"מ לרוב מצות התלויות בארץ דינה כארץ ישראל, ושיבת בני גד ובני ראובן מחשיבה לה כל יושביה עליה. וזה ממש כהגרא"ד רוזנטל ז"ל. וכבר כתבתי דלענ"ד קשה לחלק בין שביעית ליובל. וכנ"ל. וגם בקה"י שם (אות ז') דחה סברא זו. כיע"ש.

עוד כתבתי לעיל דיש הבדלים גדולים בין כיבוש עבר הירדן ובין כיבוש סוריא, דבסוריא לא נעשה הכיבוש ע"י כל ישראל, וכאן משה ובני ישראל כבשו את עבר הירדן ביחד. ואפילו להספרי דאמר שהקב"ה א"ל לדוד פלטרין שלך לא כבשת וכו', הנה כאן לא שייכת טענה זו. דמשה רבינו ע"ה לא יכול ליכנס לארץ. ועוד דהם מוכרחים לכבוש את עבר הירדן כדי להכנס לארץ, כי סיחון ועוג היו מעכבים עליהם. והעולה על כולנה דה' אמר לו למשה רבינו ע"ה לכבוש ולתת להם, דהכל עשה עפ"י ה' ברוך הוא. וע"כ צריכים לומר דחלה ע"ז קדושת הארץ והיה לה דין דארץ ישראל. אשר על כן כל זמן שבני גד ובני ראובן היו יושבים שם מנו יובלות, דזה נקרא שכל יושביה עליה, וגם שביעית מסתמא קיימו מן התורה. אבל משגלו בני גד ובני ראובן, כבר אין כל יושביה עליה, וע"כ בטלו היובלות, כמ"ש בערכין (ל"ב ע"ב) הנ"ל. דמאחר שיצאו לגולה בטלה אותה קדושה שנתקדשה אז, דהא אפילו בארץ ישראל גופה, אחר שיצאו לגלות בטלה קדושתה, דקדושה ראשונה של עולי מצרים היתה רק רק לשעתה, ופשוט דבעבר הירדן ג"כ קידשוה רק לשעתה, דלא מסתבר כלל שיקדשו את עבר הירדן יותר ממה שקידשו את א"י גופה, אלא שא"י אפילו שבטלה הקדושה הראשונה, מ"מ נשארה קדושת הארץ במקומה מצד שזה ארץ ישראל אשר בחר בה ה' ואיוה למושב לו, וע"כ כששבו בימי עזרא וחזרו וכבשוה וקידשוה, נתקדשה

בקדושה גמורה, רק החיסרון שלא היו כל יושביה עליה, אך מ"מ קדושת הארץ לא זזה ממקומה, והם קידשוה, וע"כ אסרו חז"ל גם את הספיחין של אותם מקומות שכבשו עולי בבל, אבל עבר הירדן שאינה מארץ ישראל, וכל קדושתה באה לה רק מכוח הכיבוש שכבשוה וקידשוה, משגלו בטלה קדושתה, ואפי' שכבשו עולי בבל בימי עזרא, לא חזרה הקדושה הראשונה למקומה, דעתה הוי כיבוש יחיד, ויש כאן חיסרון לא רק מפני שאין יושביה עליה, אלא מצד דאין זה א"י, וכל הקדושה באה רק משום "כל מקום אשר תדרוך כף רגליכם לכם יהיה", והואיל ואין זה כיבוש דרבים, וגם שלא כבשו את כל א"י, וגם דלא נצטוו על זה מפי ה', ע"כ אין לה דין דא"י שכבשו עולי בבל, אלא שחז"ל תיקנו שינהגו בה שביעית, אך לא אסרו את הספיחין באכילה.

וזהו שכתב הרמב"ם ז"ל, עבר הירדן שביעית נוהגת בה מדבריהם. והכונה היא דאפילו אותם ערים שכבשו עולי בבל, עם כל זה הוא רק מדבריהם, כלומר שהוא פחות מאותן מקומות שכבשו עולי בבל בארץ ישראל גופה. וע"כ הוסיף וכתב, וספיחי סוריא ועבר הירדן מותרין באכילה, לא יהיו ארצות אלו חמורין מארץ ישראל שהחזיקו בה עולי מצרים, עכ"ל. וכבר כתבתי דמדברי מרן ז"ל בכסף משנה מבואר דאפילו במקומות שכבשו עולי בבל לא אסרו הספיחין, דאין זה מארץ ישראל, ולא יהיה חמור אפילו שנכבש ע"י עולי בבל, יותר מא"י גופה שכבשוה עולי מצרים, דאפילו שקדושת עולי מצרים היתה רק לשעתה, מ"מ זהו בארץ ישראל, וזו שאינה א"י רק שקידשוה אז ע"י כיבוש, ועתה שוב כבשו ממנה עולי בבל, אך לא תהיה עדיפא מגופה של א"י, וע"כ התירו את ספיחיה.

וגם בזה אתי שפיר מה שחילק הרמב"ם ז"ל את סוריא ועבר הירדן בשתי הלכות שונות, דסוריא מעולם לא היתה לה קדושה דאורייתא, דלמכתחילה זה היה כיבוש יחיד, וק"ל דלא הוי כיבוש. ובשביל זה הדגיש הרמב"ם ז"ל בלשונו הטהור וכתב בהלכה כ"ז, סוריא אע"פ שאין שביעית נוהגת בה מן התורה, גזרו עליה וכו' שלא ויניחו ארץ ישראל וילכו וישתקעו שם. דמן הדין אין כאן קדושה כלל, ורק מחשש עזיבת הארץ תיקנו גם בסוריא. ודין עבר הירדן כתבו בהלכה כ"ח, ושינה מהלשון שכתב גבי סוריא, וכתב עבר הירדן שביעית נוהגת בה מדבריהם. דכאן נהגו בה שביעית מן התורה, אך עתה אחר הגלות אפי' שכבשוה עולי בבל, נוהגת השביעית רק דבריהם. וכנ"ל.

ופירוש זה קרוב מאוד למה שפירש בקהלות יעקב הנ"ל שם (או' ד'). וע"ש שכתב עוד טעמים אחרים למה לא מהני כיבוש דעולי בבל. יע"ש. וגם במ"ש שם אות ה'. ע"ש.

וזזה הוא לפי אותם פוסקים ראשונים ואחרונים שהביא מרן הברכ"י הנ"ל דס"ל שעבר הירדן היתה כארץ ישראל גמורה. וכיע"ש בדבריהם. שגם לזה בעל כרחינו לומר בדעת הרמב"ם ז"ל דזה שייך רק כל זמן שישבו שם בני גד ובני ראובן דוקא, ולא אחר גלותם וכאמור.

ואולם יש מקום לומר דגם באותם ימים ושנים בהם ישבו בני גד ובני ראובן על אדמתם בעבר הירדן, גם אז לא נתקדשה אדמת עבר הירדן מן התורה אלא מדבריהם בלבד. וזה מתאים יותר ללשונו של הרמב"ם ז"ל שכתב, עבר הירדן שביעית נוהגת בה מדבריהם. דאם רק על זמנינו, הרי הכל מדבריהם. ואפילו למ"ש לעיל דבא לחדש, שגם המקומות שישבו בהם עולי בבל ג"כ ספיהן מותרים, דלא כא"י גופה. מ"מ לא הונח לנו בזה מה שכתב מדבריהן, דהא גם מה שכבשו עולי בבל אינו אלא מדבריהם, דאין כל יושביה עליה. ואע"ג דאפשר לומר שזה מדבריהם אפי' אם היו כל יושביה עליה, מהטעם דאחר שגלו בטלה קדושתה, שהיתה רק מכוח הכיבוש, וכנ"ל. מ"מ פשטות דברי הרמב"ם ז"ל נראה דר"ל דמעיקרא היה דין עבר הירדן מדבריהם, ומעולם לא נהגה בו שביעית מן התורה.

ואביא מקצת מדברי מרן החיד"א ז"ל בברכ"י (א"ח סי' תפ"ט):

בריש דבריו הביא מה שכתוב ביהושע (כ"ב, י"ט) לאחר גמר מלחמת כיבוש הארץ שבו בני גד ובני ראובן לארצם שבעבר הירדן והקימו מזבח בירדן, ובאו כל ישראל למחות בהם, ובתוך הדברים אמרו להם: "ואך אם טמאה ארץ אחוזתכם עברו לכם אל ארץ אחוזת ה', אשר שכן שם משכן ה', והאחזו בתוכנו, ובה' אל תמרדו" וגו'. ופירש"י ז"ל אם טמאה, שלא בחר הקב"ה להשרות בה שכינתו. והרד"ק ז"ל פירש, אם טמאה בעיניכם, לפי שאין המשכן שם. וש"מ דבעיני כל ישראל טהורה היא. ומהר"א נ' חיים ז"ל פי' דמתאוננים עליהם על שבחרו בחו"ל וכל הדר בחו"ל כמי שאין וכו'. עוד כתב שם, וכבר נחלקו מהר"י אדרבי ומהר"י רוזאניס ז"ל בפרשת דרכים (ריש דרוש ח'), מהר"י אדרבי ז"ל כתב דמשה רבינו ע"ה חשב שעבר הירדן היא מארץ ישראל, ובאמת היא מחוץ לארץ. ומהר"י רוזאניס ז"ל כתב דהיא מארץ ישראל. וע"ש שהביא כמה הוכחות, והחיד"א דחה הוכחותיו. כיע"ש.

עו"כ שם שמצא למהר"ר גדליה קורדובירו ז"ל שכתב דעבר הירדן היא מכלל ארץ ישראל, מדכתב הרמב"ם ז"ל (רפ"ח דהל' רוצח) דאין ערי מקלט נוהגות אלא בא"י, וששה ערים היו, שלשה בעבר הירדן ושלשה בארץ כנען. ובפרק י' שם כתב דאין עגלה ערופה אלא בא"י ועבר הירדן. ומהריט"ץ ז"ל דחה ראיותיו, דאדרבה מדחילק בפירוש בין ארץ ישראל ובין עבר הירדן, ש"מ דעבר הירדן אינה מכלל ארץ, ומ"ש ברפ"ח דאין ערי מקלט נוהגות אלא בארץ ישראל, ה"ק אין דין ערי מקלט נוהג עד

שיבדילו השלשה שבארץ ישראל. ותנא במכילתא, למה בא"י שלש ובעבר הירדן שלש, וכו'. ש"מ דעבר הירדן אינו מארץ ישראל. והוסיף מרן החיד"א ז"ל שם דכן הוא במכות (ט' ע"ב) דשלש ערי מקלט בעבר הירדן ושלש בארץ ישראל, ואמר אביי בגלעד שכיחי רצחנין, ותנן שלא היו קולטות בעבר הירדן, עד שנבחרו השלש שבארץ ישראל. ואין ראיה ממה שחילקום, דרצה להזכיר תלת דמשה ותלת דיהושע, וחילקום לפי שמות מקומם. ובד"ה ומריש הוא אמינא, כתב, דנחלקו בזה הרדב"ז ז"ל ומרן רבי יוסף קארו ז"ל, דהרדב"ז ריש הלכות תרומות כתב דעבר הירדן נקרא ארץ ישראל וחייבת מן התורה (והוא בהלכה ב' שם). ומרן ריש פ"ח דרוצח כתב אין לי וכו', אי נמי חו"ל קרי לעבר הירדן. עכ"ל. וע"ש מה שנושא ונותן בזה והאריך בדברי הפוסקים, וכתב דיש בזה מחלוקת הראשונים. ואח"כ כתב דגם התנאים חולקים בזה במשניות ובברייתות וספרא וספרי ותוספתא, והרחיב העמיק בדעתו הגדולה והרחבה. כע"ש באורך גדול מאוד. וכבר כתבתי לעיל משם הגרא"ד רזנטל ז"ל בתשובתו שבכרם ציון כתב כמה פעמים שנטתה דעתו דמרן החיד"א ז"ל דעבר הירדן אינה מכלל ארץ ישראל¹.

ולענ"ד כך נראה מלשון הרמב"ם ז"ל וכך נראה מלשונו של מרן ז"ל בכסף משנה פ"ח דרוצח. ואע"ג דאח"כ כתב מרן החיד"א ז"ל דיש לדחות ולומר דרק בלשון השאלה קרי לעבר הירדן חו"ל, מ"מ מדבריו בכסף משנה שבהלכות שמיטה (פ"ד הכ"ח) נראה דפשיטא ליה שהוא מחו"ל, ואפילו מה שכבשו עולי בבל.

וצריכים אנו להבין פשר הדבר הזה, דלמה יקרא חו"ל אחר שכבשוהו משה רבינו ובני ישראל כולם, דבזה הו"ל כיבוש דרבים, ואמאי לא יהיה כארץ ישראל. והנראה בזה בהקדים דברי הרמב"ם ז"ל בריש הלכות תרומות (פ"א ה"ב), וז"ל: ארץ ישראל האמורה בכל מקום היא הארצות שכובש אותן מלך ישראל או שופט או נביא מדעת רוב ישראל, אבל יחיד או משפחה או שבט שהלכו וכבשו אפי' מן הארץ שניתנה לאברהם אבינו, אינו נקרא ארץ ישראל כדי שינהגו בה כל המצות. ומפני זה חלק יהושע וכו'. ובהלכה ג' כתב, הארצות שכבש דוד חוץ לארץ כנען, כגון ארם נהרים וארם צובא ואחלב וכיוצ"ב, אע"פ שמלך ישראל הוא וע"פ בית דין הגדול היה עושה, אינן כארץ ישראל לכל דבר ולא כחוצה לארץ לכל דבר, כגון בבל ומצרים, אלא יצאו מכלל חו"ל ולהיותן כארץ ישראל לא הגיעו, ומפני מה ירדו ממעלת ארץ ישראל. מפני שכבש אותן קודם שיכבוש כל ארץ ישראל, אלא נשאר בה משבעה עממין, ואילו תפס כל ארץ כנען לגבולותיה תחלה, ואח"כ כבש ארצות אחרות היה כיבושו כולו כארץ ישראל לכל דבר, וכו' עכ"ל.

1. וראה גם בספר מדבר קדמות מע' ש' אות כ"ב שכתב דהגם דעל פי הפשט נקבעו דיו'ת כנודע, מדברי המקובלים מוכרע שעבר הירדן אינה מארץ ישראל. ע"ש. **העורך.**

ונראה מלשונו הטהור ז"ל דלאו קנסא הוא זה כמ"ש הרב מהריט"ץ ז"ל (עיין לעיל), אלא הדין הוא דאין כיבוש מועיל בחו"ל עד שיכבשו כל ארץ ישראל. אלא דיש לדקדק בדב"ק, דבהלכה ב' תלה הטעם בכיבוש דיחיד או דרבים שהוא מלך או שופט או נביא מדעת רוב ישראל, וכפי זה עבר הירדן שהיה עפ"י משה רבינו ע"ה וכל ישראל בודאי דהוי כיבוש דרבים. ובהלכה ג' כתב, אע"פ שמלך ישראל הוא וע"פ ב"ד הגדול היה עושה אינן כארץ ישראל לכל דבר וכו'. ולכאורה נראה דאפילו עם כל ישראל או רובן לא מהני, דב"ד הגדול מסתמא מיירי גם ברוב ישראל. ולא תימא דגם כאן דיבר ביחיד דוקא, אבל בכיבוש דרבים מהני, דהא המשיך ואמר ומפני מה ירדו ממעלת ארץ ישראל, מפני שכבש אותם קודם שיכבשו כל ארץ ישראל. וש"מ דלא תלוי ברבים או מעטים, אלא כאן יש טעם אחר, שהיה לו להקדים כיבוש של ארץ ישראל. וזה נראה כסותר קצת למ"ש בהלכה ב'. ואולי שני דברים שונים לימדנו הרמב"ם ז"ל בזה, בהלכה ב' איירי בגבולות הארץ המובטחת לנו, שאע"פ שה' נתנה לנו, מ"מ לא מתקדשת בקדושת הארץ להתחייב בכל המצות, אלא בכיבוש דרוב ישראל. וע"כ סיים בה אבל יחיד מישראל או משפחה או שבט שהלכו וכבשו לעצמן ואפילו מן הארץ שניתנה לאברהם אבינו, אינו נקרא ארץ ישראל כדי שינהגו בה כל המצות. הרי דקדק לכתוב אפי' הארץ שניתנה לאברהם אבינו. ועוד דקדק לומר שינהגו בה כל המצות. דלזה לא מהני כיבוש דיחיד. ובהלכה ג' הוא דין אחר, דשם מיירי בכיבוש שאר ארצות, מחוץ לארץ שניתנה לאברהם אבינו, וכמ"ש בתחילת ההלכה, הארצות שכבש דוד חוץ לארץ כנען. וכאן אפילו מלך ישראל ועל פי ב"ד הגדול. ונלע"ד דר"ל דאפי' יהיה עם כל ישראל נמי לא מהני, אלא א"כ יכבושם לאחר שכבשו כל הארץ לגבולותיה. ואם כנים דברים אלו אתי שפיר למה עבר הירדן נקרא חו"ל, אע"פ שכבשו אותו משה ובני ישראל כולם, מאחר דלא כבשו עדיין את א"י, ואע"פ שלא יהיה להם אפשרות להקדים את ארץ ישראל, דלא יכלו ליכנס לארץ עד שיכבשו את עבר הירדן, ומ"מ בעינן שיכבשו תחילה את כל ארץ ישראל, ואז יהיה לה דין כארץ ישראל לכל דבר, וכמו שכתב הרמב"ם ז"ל שם.

וראיתי למהר"י קורקוס ז"ל שם שהביא פירש"י ז"ל בגיטין (ח' ע"ב), שדוד מדעת עצמו כבש, ולא היו כל ישראל ביחד ודוד כבשה לצרכו. עו"כ שלא היה ע"פ אורים ותומים ולא היו ס' רבוא. ובתוס' הכריעו כדברי רבינו, שהטעם הוא מפני שעדיין לא נכבשה כל ארץ ישראל. וכדאיתא בספרי סוף פרשת עקב, דוד סמוך לפלטין שלך לא הורשת וכו'. אלא שרבינו סובר שגם אם יחיד או שבט הלך וכבש עיר אחת לעצמו אפילו מהארץ שניתנה לאברהם, אע"ג דליכא ההוא טעמא, אעפ"י כן נקרא כיבוש יחיד, ואין מצות נוהגות שם כארץ ישראל. וזהו שהוצרך יהושע לחלוק את ארץ ישראל כדי שלא יקרא אח"כ כיבוש יחיד מה שיכבוש כל שבט לעצמו, אפילו שהיה מן הארץ שניתנה לאברהם אבינו, לא שייך ההיא טעמא. [ר"ל דלא שייך בזה הטעם דעדיין לא כבשו כל הארץ, דהא בארץ הוא.]

עו"כ שם וז"ל, ולפי שסוריא היה בעצת כל ישראל וברשות ב"ד הגדול, ודוד מלך ישראל היה, הוצרכנו לטעם דסמוך לפלטין שלך לא כבשת. אבל דעת רבותינו בעלי התוספות שאחר שנכבשה כל ארץ ישראל אפילו יחיד הכובש ואפילו חוץ לארץ והוסיפה על ארץ ישראל, נקרא ארץ ישראל, ולא קרינו אותה חוץ לארץ אלא לכובש מה שאין לו רשות לכבוש, ונסתייעו מדדרישין כל מקום אשר תדרוך כף רגליכם וכו'. וסוברים בעלי התוספות דדוד לא מדעת ב"ד הגדול ולא מדעת כל ישראל כבש, דכיון שלא כתורה היה, מסתמא שלא היו מסכימים כל ישראל וב"ד הגדול בכך. ואפ"ה הוצרכנו לטעם דפלטין שלך לא כבשת, משמע דאם היתה כל ארץ ישראל כבושה, היתה (סוריא) כא"י לכל דבר, אע"פ שהיתה שלא בעצת ב"ד הגדול וכו'. עכ"ל.

ולמדנו מדב"ק דלדעת הרמב"ם ז"ל שייך הדין דכיבוש יחיד גם בארץ ישראל המובטחת, שאם יחיד או שבט כבש עיר וכדומה, אין מצות נוהגות בה כארץ ישראל, וע"כ חילק יהושע ובית דינו כל א"י לשבטים, ואע"פ שלא נכבשה (עדיין), כדי שלא תהיה כיבוש יחיד כשיעלה כל שבט ושבט לכבוש חלקו, כלשון הרמב"ם ז"ל (שם ה"ב). ועוד זאת למדנו לדבריו דדעת הרמב"ם ז"ל שדוד המלך כבש את סוריא בעצת כל ישראל, וזה כלול במה שכתב הרמב"ם ז"ל "אע"פ שמלך ישראל הוא וע"פ ב"ד הגדול היה עושה", ועם כל זאת אינו כא"י, וחשיבא כיבוש יחיד מהטעם שכבש אותה קודם שיכבוש כל ארץ ישראל, זאת אומרת דגם בא"י כיבוש יחיד אינו כיבוש, ולא מתחייבת במצות עד שיהיה כיבוש רבים בעצת כל ישראל. ובחז"ל אפי' היה במלך ובעצת כל ישראל וב"ד הגדול, עדיין נחשב כיבוש יחיד, ולא מתחייב במצות כארץ ישראל, עד שיקדימו ויכבשו כל ארץ ישראל תחילה. וב"ה זה מאשר ומקיים את מה שפירשתי בעניותי בדעת הרמב"ם ז"ל ת"ל.

ובזה נבא לענינו, דמעתה מובן היטב ענין עבר הירדן, שהוא לא מכלל הארץ שהבטיחנו הקב"ה, וע"כ אפילו יכבשוהו כל ישראל ומלכם בראשם וע"פ ב"ד הגדול, עדיין לא יתחייב במצות כארץ ישראל. ובזה נראה דבעל כרחינו נפרש מ"ש הרמב"ם ז"ל (בהל' שמיטה בפ"ד הכ"ח) שעבר הירדן נוהגת בה שביעית מדבריהם, דהיינו אפילו בזמן בית ראשון ואפילו בימי משה רבינו ע"ה. דהואיל וזה אינו מהארץ המובטחת, אפילו שמשו רבינו עליו נאמר ויהי בישורון מלך, ויחד עם כל העם כבשו וע"פ ה' עשו, ובודאי שכל הזקנים הסכימו על ידם. אפ"ה מכיון שלא כבשו את ארץ ישראל גופה, עדיין אינו חייב במצות כארץ ישראל ממש. וזהו שכתב הרמב"ם ז"ל שנוהגת בה שביעית מדבריהם, דמלכתחילה כך דינה, ופשיטא דלא יועיל בזה כיבוש דעולי בבל, אחר שגם כיבוש דרבים לא הועיל ובכל מצב היא חייבת רק מדבריהם.

אלא שצריכים להבין לפי"ז למה חילקם בהלכות נפרדות, וכתב דין דסוריא לחוד ודין עבר הירדן לחוד, ולא חיברם יחד אלא לדין הספיחין דמותרים בשניהן, והא גם סוריא נפקא מכלל חו"ל רק שלא הגיעה לכלל ארץ ישראל, כמבואר ברמב"ם שם (ה"ג). ובהלכה ד' כתב הדברים שסוריא דומה לא"י והדברים שהיא בהן כחוץ לארץ. ואולי י"ל דעבר הירדן יש בה מעלה נוספת, שגם ניתנה לחלק משבטי ישראל, לבני גד וראובן וחצי שבט המנשה, וזה היה ע"פ ה', וע"כ תיקנו כבר אז לנהוג בה כל המצות התלויות בארץ, אלא שלא נתחייבו בהם עד שכבשו וחילקו בארץ ישראל גופה, דאז חל החיוב בארץ בפועל, וממנו מתפשטת הקדושה גם לעבר הירדן ומתחייבים גם הם במצות הארץ. אך אין חיוב מן התורה אלא מדבריהם. (וכמו שפירשתי לעיל בתוספתא דתורת כהנים דריש פרשת בהר.) וכיון שכל החיוב הוא מדבריהם בלבד, על כן לא גזרו על הספיחין שלהם לאוסרם באכילה, אלא אסרו אותה ארץ בעבודה והתירו את ספיחיה באכילה. וגם במקומות שכבשו עולי בבל בתוך עבר הירדן, ג"כ ספיחיו מותרים. ודלא כמ"ש הגאון דרך אמונה נר"ו. וע"כ כתב הרמב"ם ז"ל, לא יהיו ארצות אלו חמורים יותר מארץ ישראל שכבשו עולי מצרים.

וההיא דערכין (ל"ב ע"ב) שאמרו משגלו בני גד ובני ראובן בטלו היובלות, דאין כל יושביה עליה, י"ל דאע"פ שאין לעבר הירדן דין דארץ ישראל ממש, כיון שיצאה מכלל חו"ל, כדברי הרמב"ם ז"ל בריש הלכות תרומות הנז', וכיון שנכבשה ע"פ ה' וגם ניתנה לנחלה לבני גד ובני ראובן ע"פ ה' ונתיישבו בה, והשוו מקום זה לארץ ישראל לענין שביעית ושאר מצות, גם לענין יובל תיקנו להם למנותו עם כל ישראל, ומיקרי שפיר כל ישראל, אך משגלו ממקום שבתם ע"פ ה', כבר נתבטלה ישיבתם ואין כל יושביה עליה, וע"כ בטלו היובלות גם מתוככי ארץ ישראל גופה, דחסרה ישיבת השבטים ההם.

אך כשחזרו ועלו עולי בבל בימי עזרא הסופר ע"ה וכבשו בארץ ישראל, אע"פ שכבשו כמה ערים בעבה"י נמי, לא שייך בו חיוב גמור דמלכתחילה לא היתה קדושה מן התורה, וגם שעבר הירדן היא לא מכלל גבולות ארץ ישראל וכו"ל. ולהרמב"ם ז"ל לא יועיל לה כיבוש כלל עד שיכבשו כל ארץ ישראל תחילה וכמ"ש לעיל.

זה הנלע"ד בביאור דעת הרמב"ם ז"ל בענין עבה"י. וה' יצילנו משגיאות, ומתורתו יראנו נפלאות, ויקרב קץ פלאות, ויקים לנו את הנבואות במהרה בימינו אמן.

ע"ה שלמה משה עמאר

הרה"ג רבי אליהו לוי שליט"א
ראש בית מדרש לרבנים ודיינים יד הרב ניסים
וראש מכון להוראה כנסת יחזקאל

זריעה ושאר עבודות בשביעית באדניות שנמכרו לגוי

שאלה:

אדניות מפלסטיק שאינם יונקים מהאדמה וזורעין בהם, האם אפשר למכור אותם לנוכרים בשנת השמיטה כדי שיהיה אפשר לזרוע בהם בשנת השמיטה.

תשובה:

ברור הדבר שאין איסור במכירת אדניות אלו לנוכרים, איסור לא תחונם הוא במכירת בתים וקרקעות, כמבואר בעבודה זרה (דף כ"א) שאין איסור זה אלא בבתים וקרקעות, שלא לתת להם חניה בקרקע בארץ ישראל, אבל במכירת אדניות אלו שהם נחשבים למטלטלין, שהרי אינם יונקים מהקרקע, ותלוש הוא מהקרקע, מטלטלין אלו אפשר למכור לנוכרי בשנת השמיטה, ויחול המכר. וסמכא דעתם של הקונה והמוכר, שהרי קובעים מחיר מלא לאדניות אלו, ואם ירצה הנכרי לקחת אותם יתנו לו אותם תמורת התשלום שקובעין עליהן, ואין האדניות ברשות בעלי הקרקע, והנוכרי יכול לעשות בהם ככל הנראה לו, ובודאי זוהי מכירה גמורה. ועושין קנינים עם הנוכרי, כנהוג לגבי כל המטלטלין, וכן יכולים לעבוד שם פועלים יהודים, ואין לחוש בזה לשדך לא תזרע. כמובן שאין איסור לעבוד בקרקע זו יהודים, דכיון שמכירת האדניות היא מכירה גמורה מותר לישראל לעבוד עבור הנוכרי. ואפילו אם יש איסור זריעה בעציץ שאינו נקוב מדרבנן, מ"מ אם מכר את העציץ לנוכרי הופקע ממנו האיסור לגמרי. אדניות אלה שנמצאים בקרקע של ישראל אין בזה שום חשש, דהוי כמי ששוכר את מקומו. שטח הקרקע מושכר לנוכרי להניח אדניות אלו, ואין בשכירות משום לא תחנם, וכמבואר בגמרא בעבודה זרה (דף כ'). וקרקע זו נשארת של ישראל, ואין עושין בה שום מלאכה, ורק מניח שם הנוכרי אדניות אלו.

וראה מהר"י מטרנאני (ח"ב סימן נב) ומביאו פאת השולחן, שמותר להשכיר בהמתו לנוכרי בשביעית, ושדה אסור להשכיר לנוכרי אלא בהבלעה, דהיינו שמשכיר לו לשבע שנים בשבע מאות זוז. נדון דידן, שמשכיר לו את מקומו רק להניח שם את האדניות, ואין עושה הנוכרי מלאכה במקום הזה, אין בזה חשש. ובודאי שאין בהם איסור ספיחין, באדניות אלו שהם בחזקת הנוכרי, דלא גזרו בשדה נוכרי איסור ספיחין כמבואר בהרמב"ם הלכות שמיטה ויובל (פ"ד ה"ב) מדברי סופרים גזרו על הספיחים שלא ילך ויזרע וכשיצמח יאכל ויאמר ספיחים הן, ובישראל איירי, אבל הגוי לא ישמע לנו ויזרע בשדה שלו, וכ"ש כאן דאין זה קרקע.

כתב הרמב"ם הלכות שמיטה ויובל (פ"ד הלכה כט) עכו"ם שקנה קרקע בארץ ישראל וזרעה בשביעית, פירותיה מותרין שלא גזרו על הספיחין אלא מפני עוברי עבירה, והעכו"ם אינם מצווין על השביעית כדי שנגזור עליהם. ע"כ. ופשט דברי הרמב"ם מוכח "וזרעה בשביעית" שהעכו"ם זרעה בשביעית, ולא הביא פועלים ישראל לעבוד בקרקע זו. ונותן טעם שלא גזרו משום ספיחים - שהעכו"ם אינן מצווין על השביעית. הכל נעשה ע"ד עכו"ם ולא ישראל. ונראה מדברי הרמב"ם שאסור לישראל לעבוד בקרקע של עכו"ם. מ"מ אדניות אלו שהם של נכרי מותר לעבוד בהם אפילו ישראל, דדוקא בקרקע של נוכרי אסור לישראל לעבוד, משום שאין קנין לנוכרי להפקיע את קדושת הארץ, ומשום כך הוצרך הרמב"ם לומר שבלאו הכי אין העכו"ם מצווה על השביעית, אבל אדניות אלו שהם מטלטלים בלאו הכי אין בהם קדושת הארץ, ובודאי אפילו ישראל יכול לעבוד באדניות אלו של הנוכרי בשביעית.

לנוהגים בפירות נוכרים להתיר לגמרי, אין בהן קדושת שביעית ולא שאר דיני שביעית האחרים. ולנוהגים בפירות נוכרים קדושת שביעית ושאר דיני שביעית, יודו במכירת אדניות אלו לנוכרים שאין בהן קדושת שביעית.

וראה חזון איש שמיטה (פכ"ב אות א) שכתב והוכיח מדברי הרמב"ם הלכות שמיטה (פ"א ה"א ופ"ד הכ"ט וב"ח ה"ח) והלכות תרומה (פ"א ה"י) שאסור לישראל לעבוד בקרקע של נוכרי. וכן כתב בשו"ת אבקת רוכל (סימן כד) וכן הוא בכסף משנה (שמיטה פ"ד הכ"ט).

ועוד כתב החזון איש (פרק כב אות א), ירושלמי פ"ק דערלה מבעיא להו אם נוהגת שביעית בגדל בבית, ולא אפשרי. וכתב הפאת השלחן (סימן כ ס"ק נב) דלדין דשביעית בזה"ז דרבנן, נקטינן לקולא. והנה פשוט להמחבר שגם בדרבנן לא גזרו כאן יותר מדאורייתא וכו'. וכתב, נראה שבעצין שאינו נקוב ועומד תחת תקרת הבית יש להקל טפי, דלא מצינו שגזרו בעצין שאינו נקוב לענין שביעית. ובסוף דבריו כתב, ועיקר היסוד של פאת השלחן להקל בספיקא לדין אינו מוכרע, ד"ל כיון דעיקר הספק בדאורייתא ואזלינן לחומרא, ממילא גם לדין אזלינן לחומרא וכו'. ע"כ.

ועוד כתב שם (פרק כו אות ד) וכן בבית אין להקל בארץ, ואף בעצין שאינו נקוב בבית, הדעת הוטה להחמיר, אלא מי שסומך על הפאה"ש בעצין שאינו נקוב

בבית אין לנו כח למחות, דיש להם על מי שיסמוכו, כיון שאין עציץ שאינו נקוב מפורש בגמרא, ומה שאינו מפורש בגמרא נהיגי הפוסקים לסנף זה לקולא, ע"כ.

ונראה כיון שבבית יש להחמיר מחמת הספק, בעציץ שאינו נקוב מדרבנן אסור, כשאסרו חכמים שביעית בזמן הזה את הכל אסור, ואם ספיקא דאורייתא לחומרא נתנו לזה תוקף כודאי, אם כן אפילו בזמנינו יש לאסור עציץ שאינו נקוב כמו בחוץ. וכמו שכותב חזון איש בעצמו שהדעת נוטה להחמיר.

ולכאורה נראה מדברי הרמב"ם שהשמיט דין בית, וכתב באופן כללי בהלכות שמיטה (פ"א ה"א): "מצות עשה לשבות מעבודת הארץ ועבודת האילן בשנה שביעית שנאמר ושביתה הארץ וכו'. שאין לחלק בין בית לשדה. והוא משום שיש להחמיר בספק זה. והרמב"ם שם (הלכה ו) כתב אין בודקין את הזרעים בעציץ מלא עפר, אבל בודקין אותם בעציץ מלא גללים. ומדלא חלק הרמב"ם משמע דבכל עציץ מיירי ואפילו אינו נקוב..

וראה ברדב"ז שם, דמשמעות דבריו נראה דבכל עציצים מיירי, והכלל הוא שאין לחלק בין עציץ נקוב לאינו נקוב, ובמה שאוסרין בנקוב אסורין באינו נקוב.

הרמב"ם הלכות מעשר (פ"א ה"י) כתב אילן שנטעו בתוך הבית פטור ממעשרות, שנאמר עשר תעשר את כל תבואת זרעך היוצא השדה, ויראה לי שהוא חייב במעשרות מדבריהם. ע"כ. מ"מ מדלא פירש הרמב"ם את דבריו בהלכות שמיטה, והוא ספק בירושלמי, משמע שיש לאסור הכל.

שמעתי שאמרו בשם הרה"ג ר' יוסף אלישיב בשליט"א, שאפשר להתיר ע"י שמכסים את האדניות ביריעות, ומתחת האדניות מניחים יריעות מפלסטיק כדי לחצוץ בין האדניות לקרקע, וגם למכור אותם לנוכרי. ונראה לפי דבריו שלמכור את האדניות לנוכרי בלבד, אין להתיר, אפילו שאדניות אלה הם מטלטלין, מ"מ אסור. נראה שסובר שאין לחלק בין אם האדניות יונקים מהאדמה לאינן יונקים מהאדמה, הכל כבכל האיסור. על כן הוא מצריך גם למכור אדניות אלה. האדניות האלה הם מפלסטיק והם נקובים, ומכיון שיש בהם נקבים קטנים, מניחים תחת האדניות יריעות פלסטיק. הסיבה היא כיון שרק באדניות אלה שיש בהם נקבים קטנים יכולים לזרוע בהצלחה, אבל אדניות מפלסטיק שאין בהם נקבים לא תהיה הצלחה בזריעה. כנראה שהנקבים שיש באדניות מסייעים לזריעה, מכיון שנכנס באדניות אוויר, על כן בוחרים לזרוע בדרך זו.

מ"מ לדידן ההולכים בשיטת הב"י והרמב"ם, בקרקע של נוכרים אין איסור ספיחין. וכן אין בקרקע של נוכרים בקדושת שביעית ושאר דיני שביעית. וראה שו"ת אבקת רוכל (סימנים כ"א כ"ב כ"ג) שכתב שאין בקרקע של נוכרים שום דיני שביעית, ודלא כהמב"ט שיש בקרקע של נוכרים דיני שביעית, ורק הספיחין מותרים.

ומנהג ירושלים הן הספרדים והן האשכנזים הוא כדעת הב"י, שאין בקרקעות של נוכרים קדושת שביעית ולא שאר דיני שביעית. ומנהג העיר בני ברק הוא כדעת המב"ט והחזו"א, שיש לשמור קדושת שביעית בפירות של נוכרים.

מי שאינו סומך על היתר מכירת קרקעות לנוכרים מהטעמים שכתבתי, מ"מ במכירת אדניות מפלסטיק שהוא מטלטלין, וקונים מטלטלין כמו שנהוג, אפשר לסמוך על מכירה זו ולהקל. ובתנאי שאדניות אלה אינם יונקים מהקרקע, שדינם כמטלטלין לכל דבר. היום למעשה כל עלי הירק של חברת חסלט - גוש קטיף, מלבד מה שמניחין יריעות מסביב ומתחת, גם מוכרים אדניות אלה לנוכרים. ובפשיטות יש להקל בזה לכולי עלמא. ואפילו ישראל מותר לעבוד באדניות אלה, דדין מטלטלין יש להם. ואם העציץ נקוב ויונק מהקרקע דינן כמחובר.

סיכום:

אדניות מפלסטיק שאינם יונקים מהקרקע משום שאינם נקובים או נקובים שמניחים תחתיהם יריעות פלסטיק וכדו' לחצוץ בינם לבין הקרקע אפשר למכור אותם לנכרי כדין כל מטלטלין. ובכך אין בגידוליהם לא קדושת שביעית ולא כל דיני שביעית.

ולנוהגים כהחזון איש מספיק להניח יריעות מסביב ומתחת לאדניות. ולדברי הרה"ג יוסף אלישיב שליט"א צריך גם למכור לנכרי אדניות אלו. ונראה שמותר גם לישראל לעבוד ולזרוע באדניות אלו, דדין מטלטלין יש להם. אם העציץ נקוב ויונק מהקרקע דינו כמחובר לכל דבר.

הרב שניאור ז. רווח שליט"א
רב איזורי במ.א. גזר וי"ר המכון

עקירת עצי זית לשם הרחבת המושב לדירות מגורים

כ' שבט תשס"א

לכבוד

ה"ה מאיר הינדי נר"ו

י"ר ועד מושב בית עריף

שלום וברכה וכט"ס

לשאלתך, שלאור ההרחבה המתבצעת ביישובכם, הינכם מוכרחים לעקור עצי זית, וברשותכם האישורים החוקיים להעתיק את העצים. אלא שהרשויות אינן מאפשרות להעבירם למקום מרוכז, אלא למקומם הקבוע. ושאלתך כיצד מבחינה הלכתית יש לבצע את העתקת הזיתים.

א. הנה לשאלתך מעבר לעניני שמיטה, יש לדון על עצם עקירת עצי פרי האסורים באיסור חמור וכידוע. שכן יש בזה גם איסור תורה כמ"ש "ואותו לא תכרות" (דברים פ"כ פס' יט), וכל הכורת עץ לוקה, וכן פסק רבינו הרמב"ם (בהל' מלכים פ"ו ה"ח). ומלבד איסור תורה זה, יש בקציצת אילני מאכל אף סכנה ח"ו של מיתה. וכדברי רבי חנינא על מיתת בנו, וכמובא בגמ' מס' ב"ק (דף צא ע"ב).

אלא שכבר כתב רבינו הרמב"ם (שם) שכל זה כאשר קוצץ דרך השחתה, אך אם קוצצו כיון שמזיק לעצים אחרים, או שדמיו יקרים, מותר, שלא אסרה תורה אלא דרך השחתה. ומצינו לרבינו בעל הט"ז על י"ד (סי' קט"ז ס"ק ו) שהביא את דברי הרא"ש על הגמ' בב"ק שם, שבצריך למקומו של העץ מותר לקצו, וכתב הט"ז שעפ"ז הוא התיר לאחד שהיה לו קרקע עם אילנות, לקצו, ע"מ לבנות בית דירה עליו.

ואמנם סוגיא זו נתרחה מאד בין רבותינו האחרונים אם היתר זה כשאינו דרך השחתה, אם זה היתר הלכתי, אך עדיין משום סכנה אסור, או שמ"מ מותר, וכבר הביא את הדברים באריכות מרן הראש"ל הגר"ע יוסף שליט"א בשו"ת יביע אומר (ח"ה י"ד סי' יב) ע"ש. ומסקנת מרן שליט"א שם, שכל שקוצץ את האילן לשם הרחבת הדירה שהיא כעת דחוקה ומצומצמת אין בזה חשש איסור או סכנה כלל,

ועל הצד היותר טוב נכון לשכור גוי שיקצוץ את האילן. אולם אם עושה זאת ע"מ להרחיב את הדירה לטיול בעלמא, אין להתיר בשביל כך, עכ"ד.

ואמנם נלענ"ד שכ"ז אם קוצץ ועוקר, שאין המשך לחיי העץ אך אם עוקר האילן עם שרשיו בגוש אדמה, והעץ ממשיך לחיות בגושו ובמקומו החדש, אין כאן כל השחתה וכל נטילת חיים, ודבר זה מותר לכתחילה, ובכל אופן שרי, שהרי לא אסרה תורה אלא דרך השחתה וכריתה, וכאן אין כלל מאיסור זה. ועי' בפ"ת על השו"ע ביו"ד שם ס"ק ו' שכתב כן בשם הרב יעב"ץ, וכן עיקר.

ואמנם מצינו להרב ג"ע מרן החיד"א זצ"ל בספרו שו"ת חיים שאל (סי' כג) שכתב, להביא אומנים גויים שיחפרו ויוציאו כל השרשים, עי"ש. א"כ נראה שהחמיר והצריך גם שיוציא עם שורשיו, וגם שזה יעשה ע"י נכרים, ולכן נראה עיקר שכל שמוציא עם שורשיו וגושו שאי"צ למנות לו שנית ערלה נוספים, וכן שעושה זאת ע"י גוי, לית לן בה, ואין זה דרך השחתה כלל ומותר. ובפרט בניהול השאלה שלפנינו שהעסק העצים היא למטרת הרחבה ובניה של הבנים הממשיכים במושב, ודאי שזה מותר, ובפרט שזה בארץ ישראל שיש מצווה רבה של יישוב ארץ ישראל.

ב. ומכאן יש לדון בנושא השני, והוא דין השנה השביעית, ודין זה נחלק לשניים האחד הוא העקירה, והשני הוא השתילה במקום אחר. הנה לענין העקירה נראה פשוט שדין זה מותר, שהנה שנינו ברמב"ם בהל' שמיטה ויובל (פ"א ה"ח): "הקוצץ אילן או שתיים לעצים הרי זה מותר לשרש, קצץ שלשה או יותר זה בצד זה, לא ישרש שהרי מתקן את הארץ, אלא קוצץ מעם הארץ ומניח שורשיו בארץ, בד"א בקוצץ מתוך שלו, אבל משדה חבירו מותר לשרש" עכ"ד הרמב"ם.

ומקור דברי הרמב"ם הם מהמשנה במס' שביעית (פ"ד מ"ד) ועי"ש ברמב"ם בפיהמש"נ וע"ע בנו"כ על המשנה שם, בהקשר להיתר על קציצת עצים אלו מדין לא תכרות. ועכ"פ להדיא ראינו שמותר לשרש עצים בשביעית כל שצריך לעצים ומותר לקוצם, אלא שמשום מראית העין הגבילו את הכמות, אך בשל חבירו שאין כאן חשש של מראית העין שאיננו דואג לטובת השדה, מותר לשרש כל כמות.

ועפ"ז יש לומר שכאשר משרש את העצים במקום המיועד לבניה, ויש עליו היכר שזה למטרת בניה, כגון שיש שם שלט המורה על כך או כלי בנין וכי"ב שברור שאין זה למטרה חקלאית אלא לבניה, מותר לעשות כן אף בשדהו, וכדומה לזה כתבתי למעשה, בספרי "שביתת השדה" פ"ז הכ"ג, שמותר לקבלן בנין ליישר, לחפור וכי"ב בשנת השמיטה, כל שסימן את המקום שזה למטרת בניה.

אלא שיש לדון מה יעשה בעצים אחר שישרשם מן האדמה, שהרי הנוטע בשמיטה עובר על איסור בשביעית, והן אמת שאיסור זה הוא דרבנן לדעת רוב

הפוסקים, וכמו שנראה בפשיטות מרבינו הרמב"ם בפ"א ה"ד שכתב: "או הנוטע וכיו"ב מעבודת האילנות מכין אותו מכת מרדות מדבריהם" הרי לך להדיא שדעת רבינו הרמב"ם שנטיעה אינה אסורה אלא מדברי סופרים, וכך ס"ל בדעת הרמב"ם רבינו המהר"י קורקוס על הר"מ שם, וכן ס"ל להר" מנח"ח (שכז), וכ"כ האג"ט (זורע ב,ה), ועוד. ואע"ג שיש חולקים וציינתי לדבריהם בספרי "שביתת השדה" פ"ה ה"ד. מ"מ כבר הכריע מו"ר הג"ר שמ"ע שליט"א בגליון תנובות שדה גליון מס' 28 (עמ' 10) שהעיקר להלכה שמלאכת הנטיעה לא נאסרה אלא מדרבנן.

אלא שבנידו"ד היה לכאורה מקום להקל ולומר שגם איסור דרבנן אין כאן כיון שהכא איירינן שמוציא את העצים בגושם, וא"כ גם אם נאמר ששתילה אסורה היינו דווקא בחשוף שורש, אך שתילה בגוש לכאורה איננה חשובה לנטיעה כיון שהיא קלוטה ועומדת וחיה באדמה כמות שהיא, וכשם שהקלנו שא"צ למנות ימי קליטה י"ד יום לענין ערלה, מלבד ה' יום, (עי' שו"ת חלקת השדה ח"א ערלה סי' ט' עמ' נה בד"ה אלא שבנידו"ד, שכתבנו זאת בשם מרן הראש"ל שליט"א). כיון שבגוש הוא כבר קלוט. וכמו"כ בהתמלא התנאים המפורטים בתשובה בשו"ת שם, אנו אף מחשיבים הזמן שבגוש לענין מנין שנות ערלה, ואיננו מונים שנות ערלה מחדש. וכמו"כ אנו מקילים לענין ניתוק לזמן (בזמן הובלת השתילים בגושם) ואיננו מחשיבים זאת לנטיעה חדשה לאחר שיורד מההובלה וכ"פ מרן הגרשז"א זצ"ל בשו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' ע' וח"ג סי' קנח אות יט). וכן עיקר.

וא"כ נאמר שה"ה כאן, כיון שכאמור לעיל בתחילת דברינו הגוי מוציאם מן האדמה בגוש שיכול לחיות, ויעבירם הגוי למקומם החדש בעודם בגוש א"כ אין כאן כלל נטיעה חדשה, ואין כאן איסור של לא תכרות את עצה, וכמו"כ כיון שאיננו מוגדר כנטיעה חדשה, ממילא מלאכה זו מותרת בשמיטה, וק"ו כאשר את השתילה יעשה הנכרי, שכן כבר הכריע מו"ר הג"ר שמ"ע שליט"א בכמה מקומות (עי' תנובות שדה גליון 29 ועוד) שגם מלאכת האסורות מתורה כשהגוי עושה אותם, אין זה אסור אלא משום שבות ומדרבנן, וא"כ הכא שזה מותר גמור לכאורה, ולרווחא דמילתא אף ינטע ע"י גוי נראה שזה ודאי מותר.

ובאמת מצינו להגאון הר"מ טוקוצינסקי שכתב בספר השמיטה (פ"ג ס"ו) להתיר בזה להעביר עץ בגושו בשמיטה, ושאין זה נחשב לנטיעה חדשה. אלא שבספר תורת השמיטה להגר"ז גרוסברג זצ"ל פליג עליו וס"ל שדבר זה אסור ויש לחלק בין שביעית לערלה דסו"ס לענין שביעית חשיב נטיעה, ובספר משפטי ארץ (שביעית פ"ב ס"ב) הביא הוראה בע"פ ממרן החזו"א שדעתו לאסור ודלא כמח"כ בספר השמיטה, עי"ש. ואפשר שכ"ז לדעת החזו"א גופיה דס"ל שאיסור נטיעה בשמיטה דאורייתא (שביעית יז, כ), אך לפי מה דקיי"ל כנ"ל שאיסור נטיעה בשמיטה היא דרבנן, ומכיון שיש המתירים בכה"ג לכתחילה, אף שיש האוסרים, מ"מ סו"ס הו"ל ספק בדרבנן

ולקולא, ובפרט בזה"ז ששמיטה קי"ל שהיא מדרבנן וכידוע (ועי' בזה באריכות בספר שביתת השדה פ"א הערה 22 מ"ש בזה לענין ספיקא דרבנן לקולא בשמיטה, עי"ש).

אלא שודאי עדיף היה אם אפשר ליטוע אותם אילנות בגושם תחת גג אטום שדינו כבית, ואזי אף שלענין ערלה ממשיך למנות את שנותיו, מ"מ לענין שמיטה הוי"ל כידוע ספק בירושלמי (ערלה פ"א סוף הל' ב), ויש שצידדו לפסוק לקולא ויש לחומרא, וכבר הארכתי בזה מאוד בספרי שו"ת חלקת השדה ח"א - שביעית סי' ג, ובספרי שביתת השדה הל' שביעית בפ"ח, וא"כ היה לנו לכה"פ ספק נוסף להתיר. ובודאי שאם היה מעבירם גם לעש"נ בתוך בית היה מותר גמור וכמבואר בספרי הנז', אלא שמ"מ יש לדעת שלענין אילנות כמעט כל עציץ שאינו נקוב נחשב כנקוב, ולהעביר לעציצים שברי לן שדינם כאינם נקובים, ספק גדול אם העצים יכולים להתפתח כה"ג, ועוד שכפי שהבנתי משאלתך, חברת קק"ל האחראית על ההעתקה של הזיתים, מחייבת להעביר אותם למקומם הקבוע ולא למקום ביניים, ולכן נראה שפתרון זה אינו יישומי. [אלא שלאותם המקילים לנטוע תחת גג אף אם אינו אטום אלא כגון רשת צל שרובו צל (עי' בשו"ת חלקת השדה שביעית שם, שהעלתי להלכה שלא כדבריהם, אלא שצריך שיהיה אטום ממש מפני הגשמים, יעו"ש), אפשר לפני הנטיעה לכסות כל השטח ברשת כע"ז ואח"כ לנטוע בגוש, [שכן לאטום בניילון גמור, אין זה מעשי מבחינה חקלאית], אלא שעדיין יש מקום לומר שצריך גם דפנות, ועי' בתשובתי שם בכל הדינים בזה, ובפרט שלענ"ד אין כדאי להשתמש בהיתר זה, אלא במבנים קבועים, ועי' בשו"ת שם מה שכתבתי בזה.

אלא שלענ"ד יש אפשרות נוספת וקלה יותר, והיא למכור לנכרי את העצים, והוא יוציאם מן האדמה, ויעבירם לשטח שבבעלותו, ונמצאת שאין כאן איסור של לא תכרות, כיון שעושהו הגוי, וכמו"כ כיון שהנטיעה ביד גוי בקרקע של גוי, אין כאן כל חשש לאיסור שביעית. אלא שאם יעשה כן, צריך לדעת שאפשר למכור העצים לגוי כל עוד ואין פירות על העצים ואף לא פריחות, אך החל משלב הבוטר כבר אסור למוכרו לגוי, כיון שמפקיעו מקדושתו, ועי' בזה בספרי שביתת השדה פ"י סי"ב ובהערה שם. על ההגדרה של זמן זה, ועו"ע בספרי שם (פ"א סעי' לח) לענין מכירה לגוי. ואמנם בנידון דידן בתקופת זמן שאלתך (טבת תשס"א) שאין עדיין כל פריחות שפיר דמי לעשות כן. כ"ז הנלע"ד והי"ת י"מ וימ"ן אמן.

בברכה

שניאור ז. רווח

הרב דוד אביטן שליט"א
המכון למצוות התלויות בארץ

אוצר התשובות זרעים

הלכות שביעית

פרק ח – המשך מגליון 33

ד. קליפות תפוזים

כתב בשו"ת דעת כהן (סי' רמ) שקליפות תפוזים אין להאכילם לבהמה, ולא לאבדם בידיים, אלא לבשלם עם סוכר לאכילה, או להניחם עד שירקבו מאליהן. כי יתכן שנטעו את האילנות גם על דעת הקליפות, שכיזעו בחו"ל מוכרים חלק גדול מהתפוזים לצורך תעשיית משקאות הנעשים בעיקר מהקליפות. ע"ש. וראה גם בשו"ת משפט כהן (סי' פד). גם בשו"ת פאת שדך (סי' קלו) כתב שקליפות אלו יש בהם קדושת שביעית, אלא שנסתפק אם הם אוכלי אדם או בהמה. ע"ש. ויבא להלן פרק ט.

וכן נראה לכאורה מדברי החזו"א מעשרות (פ"א אות ל) שכתב שקליפות תפוזים שיש מעט אנשים שנוהגים לשולקם דינם כקורא. ע"ש. וקור"א הוא הקור, שכתב הרמב"ם בהל' שמיטה (פ"ה הכ"א) שחלה עליו קדושת שביעית, ע"ש. אולם בחזו"א שביעית (סי' יד סוף את י) כתב שבקליפות שאינם ראויים לאדם ואינם עומדים לבהמה מותר להשליכן [וזאת לאחר שכבר בסי' יג אות יא תמה על דברי מרן בכס"מ הנ"ל מדברי הרמב"ם פ"ה הכ"א הנ"ל]. וכתב להתספק שמא הולכים בכל מקום אחר תשמיש הרגיל, באופן שאין לנו תלמוד [מסודר] בכל הקליפין, וברמב"ם הל' כלאים (פ"ה ה"ח) נראה שהולכים אחר מנהג רוב העם באותו מקום. ובברכי יוסף (אור"ח סי' רב, מובא במ"ב שם) כתב שכיום צלף אינו נטע על דעת העלין וכו', וברכתו שהכל. הרי שנשתנה הדין משום שבדורם נשתנה המנהג. ולפ"ז קליפות וגרעינין שאינם מיוחדים אצלנו לבהמה, אין בהם קדושת שביעית, וכל שנפסלו ממאכל אדם מותר להשליכן. וצ"ן למ"ש במעשרות (סי' א) שמשום מעט המרקחין לא חלה עליהן קדושת שביעית. ע"ש. [וראה בדרך אמונה פ"ה בציון ההלכה (אות כו) שכתב למעשה נהג החזו"א עצמו להחמיר בזה, ע"ש].

אולם בספר המעשר והתרומה (פרק ג בבית האוצר אות לח) כתב שהגם שהחזו"א מיקל בקליפות, וכו' כבר הבאנו בספרינו תורת השמיטה (אות כד) שבמשפט כהן החמיר. וכן ישראל קדושים נהגו להחמיר מקדמת דנא. וכן מבואר בנשמת אדם (כלל נג אות ב) שקליפי תפוזים ברכתם בורא פרי העץ כהמג"א, וכו' והוכיח כן ממ"ש בגמ' בסוכה (לה, א) אי יוצאין באתרוג של תרומה מפני שמפסיד הקליפה במשמוש היד. ע"ש. וכ"כ עוד פוסקים. ולא באתי להכריע לענין ברכה וכו', אבל לענין מעשרות וכו' ודאי יש להחמיר. וכן העלה הגאון ר"א אורלנסקי בהדביר (שנה ב סי' ז) והגר"י אורנשטין בעמק הלכה (פ"א ה"ד). אבל בספר עשר תעשר (הלכה קיג) כתב שפטורים ממעשר. ויש להעיר מהתוספתא (תרומות פ"י): "קליפי [כ"ג הגר"א. ובחסדי דוד "מע"י] אתרוג אסורין מפני שהקריית אוכלות אותם". ופי' במנחת ביכורים, שבני הכפרים אוכלים אותם. הרי מבואר שקליפת אתרוג אף שאין דרך בני אדם לאוכלה מכל מקום כיון שבני הכפרים אוכלים אותם נקרא עליהם שם אוכל. וכל שכן קליפות תפוזים שאין נמנעים מלאוכלם אלא מחמת פינוק ולא משום שאינם ראויים.

ובספר משנת יוסף (שביעית פ"ז עמ' קח) שכתב שבמכון לחקר החקלאות על פי ההלכה ברוו עם מומחים ואמרו, שרק כ-17% מהקליפות של הפירות משמשים לתעשייה, וכמעט מכל 17% אלו עושים מאכל בהמה. והאריך לדון בדבר, אם יש ללכת אחר רוב העולם שמשליכים את הקליפות לאשפה, או לא. ע"ש. [וראה גם בשו"ת משנת יוסף (ח"א סי' לט) ובחידושים וביאורים שביעית (סי' ז אות ה) ובחוט שני (עמ' רנט)].

עוד הביא שם במשנת יוסף (בעמ' קיא) מכתב מהגר"ש ואזנר שליט"א שאע"פ שרוב בני אדם אינם משתמשים בקליפות וזורקים אותם, עכ"פ מנ"ל לומר שפקעה מהם קדושת

שביעית לגמרי גם לאלה שכן משתמשים בהם. ולכן מסיק שראוי לנהוג בהם קדושת שביעית לחומרא. וראה גם בשו"ת שבט הלוי (ח"א סי' קפ) ובדבריו המובאים להלן (סוף אות יט). גם במשנת יוסף שם הביא שבספר המעשר והתרומה (פ"ג הערה לח) כתב שכך נהגו ישראל קדושים מקדמת דנא, להחמיר בקליפות אלו.

ובשו"ת ישועת משה (זרעים סי' כח אות ו) כתב שבעיר פתח תקוה יש ביח"ר גדול מיוחד שבו מייצרים מהקליפות כמה דברים, ורוב הפרות מגיעים מפרדסים השייכים לחברה, באופן שבכהאי גוונא הוי ממש כנטעו אדעתא דהכי. וגם בלאו הכי י"ל שרוב בני אדם זורקים את הקליפות רק משום שאין מכשירים מתאימים להשתמש בקליפות. ואמנם לא שייך לתלות דין זה בדעתו של הנוטע אם נטע על דעת להשתמש בקליפות, כיון שאי אפשר לפרי בלא קליפה א"כ יש לדון את הקליפה כפרי ממש, ובודאי כוונת הנוטע על הכל. ומ"ש הברכי יוסף על גידולי הצלף וכו', אינו דומה לנדון דידן, דהתם עיקר הפרי הוא האביונות, והעלים והתמרות הם גדלים בנפרד מעיקר הפרי, ולכן שפיר נוהג קדושת שביעית בקליפות תפוזים. [וראה עוד מ"ש בשו"ת ציץ אליעזר ח"ב (סי' טז-יז) בענין חיוב קליפות תפוזים במעשר].

ובשו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' נא אות כג) בתשובה לדברי הרב משנת יוסף הנ"ל, כתב, שאף אם נחשוש לדברי הגר"ש ואזנר הנ"ל, שדבר שמצד עצמו ראוי לבהמה אינו נפקע מקדושת שביעית אלא א"כ חושב עליו לעצים, אבל לא במה שאין מקפידים וכו', מכל מקום זהו דווקא בדבר שיש עליו שם אוכל שראוי לבהמה. אך עיקר דברי ידידי הגאון הנ"ל אינם נראים, כי מסתבר שאין צריך להתחשב לא רק עם בהמות שבבית אלא גם עם עוף השמים וחיות השדה, וא"כ לכאורה גם עלים וקליפות שלא ראויים לבהמה כלל, מדוע לא ינהג בהם קדושת שביעית, הרי יש חיות ועופות שאוכלים אותם, וכמו חבילי זמורות שהם מאכל פילים (שבת קכח,א). ועל כרחך שכיון שהרגילות היא שלא להתחשב בכך, וזורקים אותם, אין בהם קדושה כלל אף אם לא חשב עליהם לעצים. ואף אם יש מקום להחמיר בקליפי תפוזים ולימון, היינו משום שבתחילתן היו חשובים ונטפלו לפרי, ולכן אפשר שכל זמן שראויים לבהמה לא פקעה מהם הקדושה. גם במנחת שלמה (ח"ג סי' קלב אות י) כתב שבענין קדושת שביעית אין להתחשב עם האפשרות, אלא הכל תלוי אם באמת עומד הדבר לבהמה. ורק באוכלי אדם דחשיבי טפי, מסתבר שכל שהוא אוכל אדם יש בו קדושת שביעית.

ובאמת מצינו כי"ב גם לענין מוקצה בשבת, דכל דבר שראוי לבהמה אינו מוקצה, ופסק מרן בשו"ע או"ח (סי' שח סעי' כט) שכל שאין בעיר בהמות וגם לאדם עצמו אין בהמות, אינו עומד לבהמה והוי מוקצה, ע"ש. וא"כ בנדו"ד יש מקום נמי לומר להפך, דכיון שאין בעיר בהמות וכו' אין בו קדושת שביעית. וצ"ע. ד.א. ס"ט. הלום נדפס ספר הערות בעניני שמטיה לגר"ח נאה, וראיתי שכתב (בעמ' נח) כדברינו, שכל שלא עומד לבהמה אין בו קדושה כלל, והביא ראיה מסי' שח הנ"ל, ולכן העלה שגרעיני תמרה בזמנינו אין בהם קדושת שביעית, כיון שבזמנינו אין משליכין אותם לבהמות כלל. ע"ש. וראה עוד בשו"ת קנין תורה בהלכה (ח"ה סי' קיג).

ב. קדושת שביעית בעצים ובמיני כבסים

מבואר בגמרא בסוכה (מ,א) ובב"ק (קא,ב) שאין קדושת שביעית חלה על עצים כלל, משום שהתורה אמרה "לכם לאכלה" לכם דומיא דלאכלה יצאו עצים שהנאתן אחר ביעורם. וגם "עצים דמשחן" [רש"י פירש, עצים המשמשים למאור. ור"ח פירש, עצים המשמשים לחימום]. אע"פ שהנאתן וביעורם שוה, עכ"פ סתם עצים להסקה עומדים [ולרש"י ותוס' בב"ק, סתמן פרושו שגם עצים דמשחן עומדים להסקה. והריטב"א בסוכה כתב שהולכים אחר הרוב. ולהלן (אות ז) הבאנו כמה אחרונים שכתבו שכך גם דעת הרמב"ם, ולכן סובר שאין בלולב קדושת שביעית. ע"ש].

ובתוספתא (פ"ה ה"ד) מבואר שבורית ואהל נוהג הבם קדושת שביעית. ולמדו מזה בירושלמי (פ"ז ה"א) שגם על מיני כביסות חלה קדושת שביעית. ובבלי בסוכה ובב"ק שם, מבואר שלר' יוסי מותר לכבס ביין של שביעית אע"פ שאין הנאתו וביעורו שוה, [שמיד כשנותן היין כביסה נפסד, ואינו מתכבס עד אחר השריה. כ"כ התוספות. והריטב"א כתב שאין הנאתן וביעורם שוה, משום שאינם כעין אכילה. וראה עוד בדברי מרן ומהר"י קורקוס

דלהלן. ולהלן (אות ג) בטעם שמיני צבעים הנאתן וביעורם שוה]. עכ"פ דרשינן "לכם, לכל צרכיכם". ולרבנן אסור לכבס בפירות שביעית משום דדרשינן "לכם" דומיא דלאכלה, שהנאתו וביעורו שוה.

והנה הרמב"ם כתב כמה פעמים שבעצים אין קדושת שביעית. ראה פ"ה הי"א והכ"א ופ"ז הי"ד. וכתב (בפרק ה"י): "מיני כבסים כבורית ואהל קדושת שביעית חלה עליהן ומכבסים בהם שנאמר והיתה שבת הארץ לכם לכל צרכיכם". והקשו מהר"י קורקוס ומרן הרי הגמ' אומרת שמיני כבסים אין הנאתן וביעורם שוה, וא"כ ראוי שלא תנהג בהם קדושת שביעית. וכתבו ליישב שלא הצריכו שיהיה הנאתו וביעורו שוה אלא במיני פירות ששייך בהם "לאכלה" אבל בבורית ואהל שאינם מיני אכילה, לא צריך שתהיה הנאתן וביעורם שוה. מרן נשאר בתרוץ זה. אבל מהר"י קורקוס דחה אותו, משום שהרמב"ם הביא הפסוק "לכם", שנאמר לגבי אכילה. ולכן כתב ליישב, שדווקא המכבס בין אין הנאתו וביעורו שוה, משום שמיד כשנותן את היין לתוך הכביסה נפסד, אבל בורית ואהל אינם נפסדים אלא בשעת ביעורם משנתכבס הבגד. והרמב"ם סובר שהנאתו וביעורו שוה אינו הנאת הלבשה אלא הנאת הכיבוס, והוי דומיא דלאכלה.

[ויש לדקדק כן בפרש"י ובתוספות בסוגיין, שכתבו שמיני כבסים ביין מיירי, ע"ש. ודלא כרבנו חננאל שפרשם על בורית ואהל. וכ"כ להדיא הרשב"א מובא בשטמ"ק (ב"ק קב,א) שדווקא בפירות שביעית אסור לכבס, ע"ש. ולר"ח שגם זה אין הנאתו וביעורו שוה, ייתכן שטעמו משום שס"ל שהנאת גוף האדם בעינן. ואעפ"כ כתב ר"ח שחלה קדושת שביעית על בורית ואהל. והקשו על דבריו כיון שאין הנאתן וביעורם שוה מדוע חלה עליהם קדושת שביעית. וא"ל לומר שס"ל לר"ח כסברת מרן הנ"ל, דא"כ הו"ל להתיר לכבס בהם. ועל כרחן לומר שר"ח ס"ל שבורית ואהל ראויים הם למאכל בהמה, וכמ"ש מדנפשיה בשו"ת ציץ הקדש (סי' טו אות ב). ובורית ואהל מיני צמחים הם כמבואר בשבת (צ,א) ובפיה"מ להרמב"ם נדה (פ"ט מ"ו). ד.א. ס"ט]

ועל תרוצו של מרן הקשו הרב כפות תמרים בסוכה (מ,א ד"ה גמרא) והרב פאת השלחן (סי' כד [ה] ס"ק מד), הרי גם עצים אינם עומדים לאכילה, ואעפ"כ מבואר בגמ' שאין בהם קדושת שביעית משום שאין הנאתן וביעורם שוה. וכן הקשו עוד אחרונים רבים. ולכן דחו הרבנים הנ"ל דברי מרן, וכתבו שהנכון הוא שדווקא יין לכביסה אין הנאתו וביעורו שוה, אבל בורית ואהל שפיר הנאתו וביעורו שוה. וכדברי מהר"י קורקוס הנ"ל.

ובספר מעשה רוקח (על הרמב"ם שם) כתב ליישב דברי מרן, שדווקא במיני כבסים שראויים למלאכה קיים חילוק זה, משא"כ עצים שעומדים להסקה. [צ"ב בכוונתו, וראה להלן].

ובספר מקדש דוד (סי' נט אות ד) כתב שקדושת שביעית חלה על בורית ואהל משום שראויים לרחיצת הגוף, כמ"ש אשה לא תחוף לא בנתר ולא באהל. [מקורו בגמ' (בנדה סו,ב). ושם ליתא "אהל" אלא "חול". אבל בגליון שם ציינו שבערוך ברי"ף וברא"ש הנסחה נתר ואהל]. ובזה הנאתו וביעורו שוה. וזה הטעם שחלה עליהם קדושת שביעית. אבל הטעם שמוותר לכבס בהם בגדים, שזה שימוש שאין הנאתו וביעורו שוה, בזה הטעם הוא כמ"ש מרן שלא הצריכו הנאתו וביעורו שוה אלא בדברים העומדים לאכילה. ובשו"ת שבט הלוי (ח"ה סי' קנה) דחה דבריו. וכתב שפשט דברי הרמב"ם משמע כדברי הכס"מ שבמיני כבסים אין צריך שיהיה הנאתן וביעורם שוה. ע"ש.

ובספר תורת השביעית (עמ' תקז - תקח) כתב ליישב דברי מרן על פי דברי הרמב"ם, שסובר שבלולב אין קדושת שביעית, וכתבו הכפות תמרים ועוד [הובאו באות ז], שהרמב"ם מפרש שכשאמרה הגמרא "סתם עצים להסקה הם עומדים", חוזרת בה הגמרא וסוברת שאזלינן בתר רוב, וכיון שרוב עצים אין הנאתן וביעורם שוה, לכן גם בלולב אע"פ אזלינן בתר רוב. וכמו כן נאמר גם בפירות דאזלינן בתר רוב, וכיון שרוב פירות הנאתן וביעורם שוה, שפיר חלה קדושת שביעית גם על פרי שאין הנאתו וביעורו שוה.

[ומדויק כן בלשון מרן שכתב שכיון שחלה עליהם קדושת שביעית מכבסים בהם. ואינו מובן. אבל להנ"ל כוונתו מבוארת שכיון שכל מה שחלה עליהם קדושת שביעית היא רק משום שראויים לכביסה, ולכן הם בכלל פרי, א"כ ודאי שמוותר לכבס בהם. דאל"כ אינם פרי, כיון שלא ראויים לכלום. ונבאר ונרחיב מעט הדברים, בכל פרק ה' כתב הרמב"ם שימושים

המותרים, ובהל' א' כתב שפירות שביעית ניתנו לסיכה ולהדלקת הנר וצביעה שנאמר תהיה. ובהלכה ט' כתב שמותר לצבוע גם באוכלי אדם אם רגילים לצבוע בהם. אבל בהלכה י' לא התיר לכבס אלא במיני כביסה כבורית ואהל, ולמד כן מפסוק אחר "לכם לכל צרכיכם", אבל אסור לכבס בפירות שביעית שנאמר "לכם" ולא למלוגמא וכו' ולא למשרה וכביסה". מבואר בזה כי צביעה שהנאתה וביעורה שוה, הותר אף בפירות שביעית, ונלמד כן מ"תהיה" (כלומר על שימוש המותר אתי קרא). לא כן משרה וכביסה שאין הנאתה וביעורה שווה, לא הותר בפירות שביעית כלל, משום דכתיב "תהיה", וצריך דומיא דלאכלה, שהנאתו וכיעורו שווה. אבל בורית ואהל מבואר בתוספתא וירושלמי הנ"ל שיש בהם קדושת שביעית (והזכיר מרן בב"י), והסיבה כמ"ש המקדש דוד שברחיצת גוף האדם הנאתו וביעורו שווה, או כמ"ש בתורת שביעית דבפירות אזלינן בתר רוב. והסיבה שמותר לכבס בהם, שהוא שימוש שאין הנאתו וביעורו שווה, נלמד מ"לכם לכל צרכיכם". וא"כ לק"מ מעצים. ודו"ק. ולהלן בנספח לפרק זה הארכת בייתר ביאור בס"ד. ד.א. ס"ט.]

והחזון איש (סי' יג אות ד) כתב שעצי הסקה לא דמו למשרה וכביסה, משום שמשרה וכביסה מתבערים דרך הנאתן, אבל עצים הנאתן רק אחר גמר ביעורם. ולכן חלה קדושת שביעית על בורית ואהל ולא על עצים. [גב. דרך זו אינה מספיקה ליישב דברי מרן, שסובר שמשרה וכביסה אין הנאתן וביעורם שווה כלל, דס"ל למרן שצריך הנאת הגוף, ולכן לא ס"ל כמהר"י קורקוס. ודו"ק. והחזו"א לשיטתו אזיל שכתב (בסי' יג אות ח) שהעיקר כרש"י שצבע הנאתו וביעורו שווה, לא משום שמתכלה הצבע בשעת הלישה, כהתוס', אלא בשעה שקולט הבגד, כרש"י, ע"ש. וס"ל שאין צריך הנאת הגוף. אבל לדעת מרן שהנאתו וביעורו שווה הוא דווקא הנאת הגוף, א"כ משרה וכביסה הוי דומיא דעצים, שאחר שמתבערים נהנה מהבגד. ודו"ק. ד.א. ס"ט].

ובספר משנת יעבץ לגר"ב זולטי (הל' שמיטה פ"ה ה"י) כתב ליישב דברי מרן עמ"ש מרן בכס"מ (פ"ה ה"כ) שתבן וקש של שביעית אע"פ שהם מאכל בהמה מותר לכתחילה להסיק בהם מרחץ, כשם שמותר לעשות מלוגמא לאדם מאוכלי בהמה. וכ"כ הרדב"ז שם והוסיף שדווקא להסיק תנור מותר, משום שהאדם נהנה מחמימות העצים, אבל לבשל בהם אסור כי אין האדם נהנה כלל מגוף העצים, ולא דמי למלוגמא, ע"ש. ומוכח בדברי מרן והרדב"ז שמותר להשתמש באוכלי בהמה גם לדבר שאין הנאתו וביעורו שווה. שהרי כאמור הנאת עצים אין הנאתן וביעורם שווה. דומיא דמלוגמא, שהנאתה אחר ביעורה, כמ"ש המשנה ראשונה (פ"ו מ"ב) שמיד כשמניח את המלוגמא על המכה נפסד ונמאס, וההנאה אינה אלא אחר זמן, משנרפה הפצע, ואע"פ כיון שהנאת האדם מהפירות עצמם מותר. לא כן הסקת תנור, שאינו נהנה מהקש עצמו, אלא מהפת. מבואר מזה שאוכלי בהמה אין צריך שיהיה הנאתו וביעורו שווה, רק שיהנה האדם מגוף הדבר עצמו. ולכן מיני כבסים כבורית ואהל, אע"פ שאין הנאתן וביעורם שווה, עכ"פ נהנה האדם מגוף הדבר עצמו, ולא דמי לעצים כאמור.

ובזה מבואר גם מ"ש מרן [מובא לעיל אות א] שגרעיני פרות חלה עליהם קדושת שביעית כיון שעיקר הפרי חלה עליו קדושת שביעית, והגרעינים ראויים להסקה. והקשו על דבריו, הרי אין קדושת שביעית בדברים העומדים להסקה. ונראה שכוונת מרן שכיון שעיקר הפרי ראוי לאדם חלה קדושת שביעית גם על הגרעינים, כיון שראויים להסקת מרחץ, שנהנה מגוף הדבר עצמו. ודווקא עצים שסתמן להסקת תנור, אין בהם קדושת שביעית.

ובשו"ת מנחת יצחק (ח"ח סי' ק) לאחר שהאריך להוכיח שלדעת הרמב"ם אין קדושת שביעית חלה אלא על דבר שהוא פרי דווקא, כתב שסמך הרמב"ם על הירושלמי (פ"ז ה"א), שסתם וכתב שבמיני כבסים יש קדושת שביעית, ודלא כהבבלי שמחלק. ולכן לא דמו לעצים שאינם פרי. ע"ש באורך. וראה עוד בספר הר המור (עמ' קעו) ובמשנת ויוסף שביעית (ריש פרק ז עמ' י"ב).

הרה"ג רבי ראובן אוחנה שליט"א

מע"ה ק צפת

השקיה בשבת באמצעות מערכת השקיה ממוחשבת/אוטומטית*

הקדמה - רקע טכני:

כיום קיימות מערכות וטכנולוגיות השקיה מתקדמות להפעלה אוטומטית של מערכות השקיה ממוחשבת הפועלת אוטומטית, ומפעילה את גופי ההשקיה החשמלית ללא כל התערבות יד אדם בעת פעולתה. על ידי תוכנות מראש ניתן לקבוע את ימי ההשקיה, זמן השקיה, שעת הפתיחה והסגירה ותדירות ההשקיה. באמצעות בקרי השקיה ממוחשבים או מחשבי השקיה, ניתן לקבוע מראש תכנית השקיה שבועית או מחזורית לפי צורך בעלי הגינה. ישנם בקרי השקיה המופעלים חשמלית, הניזונים מרשת החשמל. וישנם מחשבי בקרה/השקיה המופעלים ע"י סוללות ללא צורך בחשמל רשת ע"י שתי סוללות AV אלקליין. (בקרי השקיה גולקין/גלקונית, כפר בלום). בקרי השקיה המיועדים לגינון, השקאת גנות נוי, גנות פרטיות, גנים ציבוריים, מדשאות, מרבדי דשא, ערוגות פרחים להשקאת שדות או חלקות קטנות. השקאה באמצעות בקרי השקיה יכולה להיות באמצעות מערכת טפטוף, טפטפות, צנורות טפטוף, או המטרה. וישנן סוגים שונים של ממטרות לפי הצורך.

אחת מהסיבות העיקריות להתקנת בקר השקיה ממוחשב הינה להפעיל את ההשקיה בשעות הנוחות והיעילות יותר להשקיה, כגון בשעות הלילה המאוחרות. או בשעות הנוחות והיעילות יותר להשקיה, כגון בשעות הלילה המאוחרות או בשעות הבוקר המוקדמות, כשאין באותן שעות צרכנים נוספים על רשת המים, דבר המגביר את יעילות ההשקיה (לחץ המים וטווח ההמטרה). כגון במערכת השקיה המחוברת למערכת המים הביתיים, הפעלתה בשעות או תוך כדי שימוש בצריכות מים אחרת בעת ובעונה אחת עשויה להוריד את לחץ המים ואת יעילות ההשקיה, כגון - פתיחת ברז בבית מפחיתה את לחץ המים ואת טווח ההתזה של הממטרות ושוב לאחר סגירת הברז חוזר לחץ המים וטווח ההתזה גדל. (בלחץ המים מסתובב צנור ההמטרה).

בד"כ מערכות השקיה ממוחשבת פועלות ברמת אמינות גבוהה. אך בנדו"ד אציין רק שתי בעיות שעלולות להשליך או יש להם השלכה לעניין הפעלתם בשבת: בעית קצר חשמלי בברזים או בכבלי בקרי ההשקיה מופעלי חשמל. ובבקרי השקיה מופעלי סוללות. ובבקרי השקיה מופעלי סוללות - הבקר לא יסגור את הברז כשהסוללה חלשה מדי.

והשאלות הן האם מותר להשתמש במערכת השקיה כזאת בשבת כדי להשקות את שדהו וגינתו בשבת. האם יש הבדל בין בקר השקיה ממוחשב הניזון מרשת החשמל, לבין מחשבי השקיה מופעלי סוללות. האם מותר לפתח או לסגר את ברז המים בביתו בו בזמן שמערכת השקאה פועלת בעת ובעונה אחת.

* מאמר זה כתבו הה"כ שליט"א כמאמר עיקרי וכהקדמה למה שנדפס בשמו בגיליון הקודם. ועקב אי הבנה הדפסנו את המאמרים שלא כסדרם. ועם הה"כ שליט"א והקוראים הסליחה.

ונראה לכאורה כי אם יש להתיר, עדיף להשתמש במערכת השקיה המופעלת ע"י סוללות ולא ע"י בקרי השקיה ממוחשבת הנזון מרשת החשמל הביתית. גם אם צריכת החשמל הינה קטנה ושולית יחסית למכשירי חשמל ביתיים, נראה דאין נפ"מ בזה, דלא הותר להשתמש בחשמל בשבת אלא למאור לחמום ולקרור. (וכגון פלטה לחימום התבשילים וחימום בחורף, דהכל חולים אצל צינה. ומקרר לשמירת המאכלים וכו' דכל זה הוא צורך שבת)¹. ועדיף להשתמש בהשקיה ע"י צינורות טיפטוף, טמונים או מונחים על הקרקע, דליכא למיחש למראית העין כלל. מאשר השקיה בממטרה, דאוושא מילתא טפי ואיכא זילותא לשבת. אף שהלכה כבית הלל שאין אדם מצווה על שביתת כליו בשבת, עכ"פ מהיות טוב עדיף להשתמש בטפטפת צינורות ולא בממטרות. ויש גם לצרף סברת הרוקח מובא בב"י (סי' רמ"ו), שאף לבית הלל בכלים שעושים בהם מעשה, כמדה ומחרישה, אדם מוזהר על שביתתם. ע"ש. ועי' בב"ח שם דכל יר"ש יחמיר לעצמו. ע"ש.

והנה בנדו"ד ראיתי בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ד סימן לא) שדן אם מותר שהממטרות תהיינה בפעולתן בשבת על ידי כוון שעון אוטומטי מערב שבת, כדי להשקות בשבת את הזרעים ע"י הממטרה, באופן שיפתחו אותה מע"ש ותשאר פתוחה ותמטיר כל השבת. ומתיר מכיון דאנן דסקינן דאין איסור שביתת כלים בשבת, ולא חיישינן למראית העין שיאמרו בשבת פתח, וליכא אוושא מילתא וזילתא בשבת, מכיון שזה רק בגדר של נראין ולא נשמעין. ושונה הוא מדין ריחיים של מים שהרמ"א (סי' רנב ס"ה) אוסר משום השמעת קול ואיכא אושא מילתא, ולכן אסרו משום מראית עין. משא"כ כשהוא רק בגדר של נראין ולא נשמעין. וליתר תוקף כדי למנוע חשד עין הרואים כתב, היות ועניין הממטרות הוא אינו דבר השווה לכל נפש כמאור החשמל, לכן מן הטוב והמועיל לסדר שבעל הגינה יכתוב פתקה אל שער הגינה, ויהיה כתוב שהמטרות פועלות ע"י כוון מע"ש. ע"ש. וכ"כ בספר שמירת שבת כהלכתה (פכ"ו סעי' ח'), ובהערות שם ציין לציץ אליעזר שם. וכ"כ בספר משנת השבת (פ"ד מלאכת זורע ס"ו). וכ"כ בספר מקור חיים השלם (פרק ק"ו ס"ד) בשם ציץ אליעזר שם. וכ"כ בספר מנוחת אהבה (פ"ב סעי' ו). ע"ש. וכל זה מדובר כשהממטרות היו פתוחות כבר מע"ש.

והנה חזי הוית חזות קשה להרב ילקוט יוסף (ח"ד סי' רנ"ב ס"א) זה לשונו :
מותר להתחיל במלאכה בערב שבת ובערב יום טוב אפילו סמוך לכניסת השבת

ביאורים וצינונים

¹ וכ"כ מאוורר או מזגן בימות הקיץ בימי השרב. ועיין בזה בספר שערים מצויינים בהלכה סי' פ' סק"ו בשם הגאון מהר"ש ענגיל והגאון בעל מחזה אברהם, שהתירו בימי השרב שקשה לחלשים, לומר לגוי להעביר שעון אוטומטי. וכמו שהכל חולים אצל הצינה ה"נ י"ל אצל שרב. ובכמה דברים השתנו הטבעים. ולא כל האדם שווים. ע"ש. הכותב.

והחג, אעפ"י שהמלאכה תיגמר בשבת מאליה, שלא נאסר עלינו לעשות מלאכה אלא בעיצומו של יום, ולכן מותר להינות במה שנעשה בשבת מאליו [ולדעת מרן השו"ע מותר להתחיל במלאכה בערב שבת אף אם זו משמיעה קול בשבת], ולכן מותר לפתוח מים לגינה מערב שבת והמים הולכים ומשקים את הגינה במשך השבת, וכן מותר לכוון את שעון שבת מע"ש על מנת שיפעיל מאליו בשבת את הממטרות כדי להשקות את העצים וכדו', וטוב לכתב פתק על יד שער הגינה שהממטרות פועלות על ידי שעון שבת שכוון מערב שבת, עכ"ל. ועי' במקורות הדינים ובהערות שם. ומשמע מדבריו שגם באופן שהממטרות תחילת פעולתן נעשית בשבת. ובהערות שם ציין לשו"ת ציץ אליעזר שם, שכדי למנוע חשד עין הרואים נכון לסדר פתקא וכנז'. אבל באמת אחר בקשת המחילה לא ידענא מאי קאמר. ושלחתי מכתב אליו כדי לברר אמנם מה דעתו או כונתו, אך לצערי לא קיבלתי תשובה. והמעייין בתשובת ציץ אליעזר שם יראה שלא הציע כן אלא באופן שהממטרות היו פתוחות כבר מערב שבת וישארו בפעולתן כל השבת, וכן נראה שזו היתה כוונת השואל, ע"ש. ומה יועיל הפתקה להצילו מחשד הרואים אם הממטרות התחילו בפעולתן בשבת גופא, אכתי יש חשש שיאמרו שמא בשבת פתק, משא"כ כשהממטרות היו בפעולתן מערב שבת, אם למשל שכנו יעבור על יד ביתו בערב שבת ולא ראה את הממטרות פועלות, ושוב בשחרית או במנחה בשבת יראה את הממטרות כשהן ממטירות, מה יועיל לו פתקה, ומכלל חשד לא יצא. ואם בעל הגינה ידוע כצדיק וחסיד ויר"ש בסתר כבגלוי, ודאי לא יחשדוהו, ולא יביא על עצמו חשד של חלול שבת ולא יתלה שידונו אותו לכף זכות שבטח סודר מראש באופן המותר ויקיים בעצמו והייתם נקיים מה' ומישראל.

ואיני מבין כלל את עצם ותועלת הפתקה כאן בדבר שהוא במחלוקת הפוסקים במלאכה שמתחלת בשבת, ואיך אפשר לכתב פתקה כאילו שהוא דבר פשוט ומותר לכר"ע. ופתקה זו מה עושה. ואינה עושה את דעתו לכר"ע.

ואולם בטעם ההיתר שכתב בציץ אליעזר שם דהוא רק בגדר נראין ולא נשמעין, נראה דזו סברתו להתיר אף בשבת ע"י כיוון השעון מע"ש, וכן משמע ממה שכתב שזהו גם טעם ההיתר של השימוש בחשמל בשבת ע"י שעון אוטומטי המדליק ומכבה². כנ"ל. מ"מ לדברי הילקוט יוסף שם נראה שכיוון עריכת השעון מערב שבת שתיעשה מלאכה בשבת נחשב כהתחלת המלאכה ממש, כאילו התחיל בה מערב שבת, ולפי זה אין כמעט מלאכה שאי אפשר לעשותה בשבת ע"י שעון שבת, ואף

ביאורים וצינונים

² בד"כ כשנעשה כיוון השעון בערב שבת, מסדרים שהאור יהיה דולק מע"ש לצורך סעודת ליל שבת, ומכוונים אותו שיכבה בשעה מסויימת, ושוב מה שנדלק אח"כ בשבת הוא רק גרמא מע"ש, משא"כ כשתחילת המלאכה נעשית בשבת ע"י כיוון השעון מע"ש הוא גיריה דיליה. ועיין עוד לקמן בדברינו. הנ"ל.

הפעלת מפעלים שלמים ומכונות הפועלות באופן אוטומטי ומערכות ממוחשבות.³ ואולם בקיצור שו"ע ילקוט יוסף שם (עמ' שיח – שיט) ראיתי שכבר הרגיש, וכתב ויש מחמירים בזה, וזה לשונו: ויש אומרים שאף מותר לכוין אם שעון השבת על מנת שיפעיל מאליו בשבת את הממטרות כדי להשקות את העצים וכדו' ויש מחמירים בזה. ע"כ. ולדברי הילקוט יוסף שם נראה גם דאינו מחלק בין ההיתר להשתמש בחשמל בשבת למאור, חימום וקירור לצורך שבת, ולבין מלאכות אחרות שאינן כלל לצורך שבת, כגון השקאת שדהו וגיתו בשבת. ואינו מחלק בזה בין דבר השווה לכל נפש, כגון מאור וחימום, דכל זה לצורך שבת וענג שבת ודבר השווה לכל נפש, משא"כ להשקות את שדהו וגיתו בשבת שזה בכלל וגדר עובדין דחול, דלא הותר להשקות את שדהו וגיתו אלא כשהתחיל בחול אעפ"י שהמים הולכים ומשקים כל השבת. וראה מה שכתב בזה בשו"ת באר משה (ח"ב קונטרס אלקטרי סי' ע"א) זה לשונו: נשאלתי בדין עשית מלאכה בשבת ע"י שעון אלקטרי, כמו להדליק הנר (נורה חשמלית) בביהכ"נ ובביהמ"ד או בביתו, ושהעירקאנדישין יתחיל לקרר באלו מקומות וכיו"ב. השבתי. כבר קיבלנו הוראת גדולי עולם שבדור שלפנינו להתיר, ולית מאן דמערער. והמערער ידו על התחתונה, ואין שומעין לו... אבל רע בעיני המעשה שסיפר לי אחד שבעוברו בשוק בין ביתו ובין ביהכ"נ שרואה איש שומר הדת והמצוות שמשקה את חצירו מלא עשבים שלפני ביתו ע"י שעון אלקטרי, בבוקר כשהולך המים שופך ע"י נודות להשקות חצירו, ובחזרתו מהביהכ"נ כבר נפסק, ואחר צהריים כשהולך למנחה עוה"פ המים שופכים. וזה איננו נכון כלל ואין שום צורך בדבר. ובודאי שלא כדין עושה. ומוכרח להפסיק מעשיו הרעים בזה. ובודאי שום איש הירא וחרד לדבר ה' לא יעשה כמעשיו ולא ילמוד ממנו לעשות כמעשיו הרעים, לעשות כדבר הזה שאין בו שום צורך, רק גאות וחוצפה להראות עושרו ולהראות שטותו, בעל מוח קטן ומצומצם לעשות כמעשיו הרעים, לעשות כדבר הזה בפני כבל עם ועדה, חרפה היא לנו. ובאמת גם אני בעצמי מצאתי לאחד שעשה כן ואמרתי לו בנחת שאיננו נכון, ושמע לקולי, ובשבת הבא כבר הפסוק מלעשות כן וטוב לו. (פירות הנושרין להלכה להשקות בשבת גנו ע"י שעון אלקטרי). עכ"ל.

ואין לדמותו כלל לשימוש החשמל בשבת, דכל ההיתר סמך על פקו"נ, דעל זה סמכו גדולי הדור אז להתיר את השימוש בחשמל בשבת למאור ולחימום, שנצרכים גם הם לחולים. ולכן התירו את השימוש בחשמל בשבת לצורך שבת ומשום עונג

ביאורים וצינונים

³ עיין בשו"ת אור לציון ח"ב פט"ז עמ' קנ"ד שאוסר להפעיל מכונת כביסה אפילו לפני השבת אעפ"י שפועלת מאליה בשבת ואין להפעיל מכונות של מפעלים הפועלים באופן אוטומטי לפני השבת, אף שאין אדם עושה בהם שום מלאכה בשבת, אף שמעיקר הדין היה מקום להתיר, דיש לחוש לאוסרם. הנ"ל.

שבת, כדי שלא יאכל את סעודתו בחשיכה ושלא לגרום ביטול תורה. ועיין בזה בספר מנוחת אהבה (ח"א פכ"ד בהערות שם, מי מנוחות), זה לשונו: ואם נבוא להחמיר בזה, (לא להשתמש בחשמל בשבת) יגרום הדבר לביטול תורה ולביטול עונג שבת, ואל תשביני מהדורות הקדמונים שלא היה להם אור החשמל ולא נתבטל מהם עונג שבת, זה אינו, דדור לדור הולך ופוחת והבריאות וכח הראות שהיה לקדמונים אין לדורות שלנו, וע"כ לא תמצא בדורינו מי שיכול ללמוד היטב לאור הנר. ולכן כיון שההנאה מאור החשמל מותרת מן הדין אין צריך להחמיר בזה ולגרום ביטול תורה וביטול עונג שבת, עכ"ל. ובדינים השייכים לחשמל בשבת (שם סעי' ל) כתב... וגם עיקר ההיתר להשתמש בחשמל בשבת, כיון שההפעלות המתבצעות כדי לייצר חשמל לבתי חולים מותרות משום פקוח נפש לחולים בטיפול נמרץ וכדו', מותר גם לאחרים להנות ולהשתמש בחשמל. ע"ש. אבל להשתמש בחשמל בשבת כדי שתיעשה מלאכת חול בשבת אע"פ שנעשית ע"י כוון השעון מערב שבת, ובשבת גופא אינו עושה שום מעשה, בודאי לא עלה על דעתם כלל. וחלילה לתלות בדעתם להתיר, דבודאי לא עלה על דעתם להתיר את השמוש בחשמל בשבת כדי להתיר להשקות את שדהו וגיתו בשבת ע"י שעון אוטומטי או בקר השקיה ממוחשב הנזון מרשת החשמל, גם אם צריכת החשמל להשקייה היא מזערית ביותר, אין בזה שום נפ"מ אם על ידי צריכת חשמל כל שהיא יש בה כדי שתיעשה מלאכה האסורה בשבת. להפעיל מערכת השקיה כמות חשמל להפעלת מכונת כביסה בשבת.

ואמנם יש לדון להקל במערכת השקיה המופעלת ע"י סוללות, ודווקא על ידי השקיה באמצעות צנורות טפטוף המונחים או טמונים בקרקע, כמ"ש בהקדמה, דליכא בזה מראית עין לגמרי, לא נראין ולא נשמעין. ומלבד שהיו ג"כ כמה גאונים ופוסקים שפקפקו על עצם ההיתר להעמיד שעון אוטומטי להדליק או לכבות את האור בשבת (ע"י שו"ת ריב"א סי' ו' ובשו"ת גורן דוד (סי' טו). ועל אחת כמה וכמה לדעת החזו"א זצ"ל (סי' ל"ח סק"ד) להשתמש באיסור בחשמל בשבת ואפילו באופן שמותר דאיכא חילול השם. וק"ו להעמיד את השעון שבת או בקר השקיה ממוחשב כדי להשקות את גיתו וחצירו בשבת, שמראה בזה שאינו חס לכבוד שמים ושאין לבו כואב על חלול שבת בפרהסיא.

וראיתי בשו"ת אגרות משה (ח"א או"ח סי' ס) על מלאכה הנעשית בשבת ע"י שעון שבת, זה לשונו: הנה בדבר שע"י חשמל אפשר ע"י מורה שעות הנעשה לכך שעמידנו בע"ש באופן שיתחיל לבשל למחר ביום השבת כשעה לפני זמן האכילה. הנה לענ"ד פשוט שאסור להתיר זה, דהרי ע"י מורה שעות כזה יכולים לעשות כל המלאכות בשבת ובכל בתי החרושת, ואין לך זלזול גדול לשבת מזה. וברור שאם היה

זה בזמן התנאים והאמוראים היו אוסרין זה, כמו שאסרו אמירה לעכו"ם מטעם זה. וגם אולי הוא ממילא בכלל איסור אמירה לעכו"ם, דאסרו כל מלאכה הנעשית בשביל ישראל מצד אמירת הישראל, וכ"ש מצד מעשה הישראל. ול"ד למה שמותר להעמיד קדרה ע"ג האש אפילו רגע אחד קודם השבת שיתבשל בשבת, ולא אסרו רבנן כשליכא חשש חיתוי בשבת (דף י"ח ע"ב). דהא משום דכל מלאכה דעושה האדם במלאכת בשול הוא העמדת הקדרה ע"ג האש, דבעצם הבישול אינו עושה האדם, ולכן בהעמדתו הקדרה ע"ג האש בע"ש הוא כגמר האדם כל מעשיו במלאכה זו דבשול, ולא שייך לאסור על מה שעושה שוב האש, אבל היכא שעדיין לא שייך להחשיב המלאכה, כהא דהעמיד בע"ש את המורה שעות שיותחל המלאכה דוקא בשעה פלונית בשבת, זה הרי לא נעשה בהמלאכה עדיין כלום מע"ש, שאין להתיר מצד זה. ועיין בנמוקי יוסף ב"ק (דף כ"ב ע"א) שתירץ על מה שהוקשה למ"ד אשו משום חציו, היכי שרינן עם חשיכה להדליק את הנרות והדלקתם הולכת ונגמרת בשבת. וכן מאחיזין את האור במדורה והולכת ונגמרה הדלקתה בשבת. דהרי הוא לדידיה כאילו הבעירה היא בעצמו בשבת, דהוא משום שחציו אינו שנחשב שאחר כך עושה, אלא שבשעה שיצא החץ מתחת ידו באותה שעה נעשה הכל, והוי כמאן דאגמריה בידים בההוא עידנא שהדליק, שהיה זה בע"ש. ושייך טעמו גם בהא דתניא בשבת (דף י"ח ע"א) פותקין מים לגינה ע"ש עם חשיכה ומתמלאת והולכת כל היום כולו, ומניחין מוגמר וגופרית שתכף הותחלה המלאכה להיעשות, ואף כשהמים הם עדיין רחוקים מן הגינה, אבל הא התחילו המים לילך, שבהלוך זה יבואו להגינה להשקותה⁴. וכן היה מותר מדינא ליתן חטים לתוך הרחים של מים אי לאו גזירה דשמיעת קול, דאמר רבה, אף דטחינת החטים שיוטחנו בשבת לא הותחלו, מאחר דכח גלגול הריחים שיעשו הטחינה על כל החטים שהוניחו שם הותחל מע"ש. אבל לא שייך זה בהעמידו מורה שעות באופן שהאלקטרי שעושה המלאכה יתחיל לעשות מלאכתו בשעה פלונית שעל הליכת מורה השעות, שזה נעשה מתחילה קודם שנתחבר האלקטרי לא שייך להחשיב שעושה, ועל תחיבת האלקטרי באופן שיתחבר בשעה פלונית בשבת הרי הוא כסוף חמה לבא, דאין להחשיבו למעשיו עתה בע"ש, כדאיתא בסנהדרין דף ע"ז, דכה"ג לא נחשב מעשיו לחייבו, דודאי לא שייך לדמות לכפתו והביאו במקום שסוף חמה לבא, דהוא במקרב הדבר אצל האש דנחשב חציו, דהא דומה זה לאישקיל עליה בדקא דמיא דרק בכח ראשון נחשב מעשיו, שא"כ אין להחשיבו ככבר נעשה בע"ש, וכו"⁵. אבל יש טעם גדול לאסור מטעם אחר, דהוא

ביאורים וצינונים

⁴ עיין צ"ח על מס' שבת שם ד"ה ונעמוד. ע"ש. ועיין בספר מתא ירושלים על הירושלמי מו"ק דף יא ששמע מפי רבו החת"ס מעשה שעשו אנשי פפד"מ. ע"ש. והובא ג"כ בשו"ת ציץ אליעזר ח"ז סי' טז' ע"ש. הנ"ל.
⁵ בענ"ד לא הבנתי, דכיון שאין להחשיבו כמעשה מע"ש, ודאי שאין להחשיבו כמעשה בשבת, כשם שכפתו במקום שסוף חמה לבוא אינו חייב משום רוצח. וא"כ אדרבא זהו טעם להקל ולא דמי לחיציו כלל. וצ"ל דברי האג"מ בשרשם. ומהמשך הדברים נראה שאינו אוסר אלא משום זילותא דשבת, ולטעם זה אין זה משנה כלל אם הוא כעושה מע"ש או לא. העורך.

זילותא דשבת, ואף זילותא דיו"ט הא אסרו בכמה דברים. וכיון שברור שאיכא זילותא בשבת, הוא בכלל איסור זה, ממילא אף שלא אסרו זה ביחוד, דכל ענין זילותא הוא האיסור. וגם פשוט לענ"ד דעושה דבר שהוא זילותא לשבת הוא עובר בידים על חיוב הכבוד, שמשמע שהוא ג"כ חיוב התורה שנתפרשו ע"י הנביאים, שכתב הרמב"ם (ריש פרק שלשים מהל' שבת) ד' דברים נאמרו בשבת, שנים מהתורה ושניים מד"ס, והן מפורשים ע"י הנביאים וכו' וכן הוא חיוב הכבוד לשבת שהוא מהלכה ונתפרשו ע"י הנביאים בקרא. והרמב"ם שם ה"ב פירש המעשים המחוייבים לעשות לכבוד שבת. וממילא מובן דהדברים שעשייתן הוא זולתא לשבת, הוא ג"כ עובר על מצוה זו דכבוד שבת. ועוד גרוע דהרי עבר על זה במעשה, שלכן אף שנימא שאינו בכלל הגזירות דחכמים, אבל גם בלא צורך הוא עובר במעשה על חיוב כבוד השבת. וזה שהוא זילותא הוא דבר שמוכן לכל. שלכן מסתבר לע"ד שאסור להעמיד בע"ש ע"י מורה שיעשה האלקטרי למחר מלאכה, אבל עכ"פ מה שכבר נהגו להעמיד ע"י מורה שעות לכבות הנרות דאלקטרי (מנורת חשמל) שהודלקו וגם שיחזרו להדליק אח"כ בסוף היום, אין לאסור מאחר דלכבוי הנרות של המנורות הגדולים שנקרא בלע"ז לאמפן שהיו אש ממש, נהגו בכל המקומות לכבותם ע"י עכו"ם, והיו גם מקומות שהיו נוהגין לחזר ולהדליקם בביהמ"ק לתפילת נעילה ביו"כ, ונמשך מזה באיזה מקומות שגם בשבת לעת ערב הדליקו ע"י נכרי לאמירת המזמורים, אף שכבר צונו הרבה, עיין בנוב"ק האו"ח סימן ל"ג, אבל נתן טעם להמתירין. והרמ"א (בסימן רע"ו סעי' ב') כתב שנהגו רבים להקל לצוות לעכו"ם להדליק לצורך סעודה בפרט בסעודת חתונה או גילה, ומשמע שבמקום צורך גדול מתיר. שלכן אף שמהראוי להחמיר, ובגבולינו באירופה החמירו, מ"מ כיון שיש רבוותא שהתירו ונהגו כן בהרבה מקומות, אין לאסור מה שכבר נהגו להקל בהעמדת העלקטרי מע"ש ע"י מורה שעות שיכבה וגם ידליק בשבת לזמן שהעמידו. וגם ממילא ליכא זילותא לשבת בזה. וליכא טעם האחרון לאסור, כיון שהיו מקומות שנהגו בזה, אדרבא למצות כבוד סעודת שבת. ונשאר רק טעם הראשון שיש ג"כ לסמוך להתיר, אבל הבו דלא לוסף עלה להתיר גם לבישול ומלאכות אחרות, ויש אסור. עכ"ל. משה אמת ותורתו אמת. ובעודי עוסק בתשובה זאת קיבלתי מכתב מהרה"ג ר' אפרים גרינבלאט שליט"א מח"ס שו"ת רבבות אפרים, וזו תשובתו אלי: דעתי בשעון שיפעיל הממטרות בשבת שאסור, כי דעת מו"ר הרה"ג ר' משה פיינשטיין זצ"ל לאסור, ואני פוסק כדבריו. עכ"ל. אכן יש גם פוסקים שמתירין, עיין שו"ת משנה הלכות (ח"ד סי' ל"ד) באותו נדון אי מותר להניח מאכל חי על תנור חשמלי אוטומטי שיתחיל לבשל בשבת, אשר ידליק את התנור ביום שבת בשעה שירצה ויתבשל לו המאכל בשבת, והביא בזה מחלוקת אחרונים, דבשו"ת מחנה חיים (ח"ג סי') פשיטא ליה לאיסורא, ר"ל דהגם דמותר להתחיל מלאכה בע"ש והיא נגמרת מאליה בשבת, מ"מ אסור לעשות בחול

פעולה שהתחלת המלאכה תהיה בשבת, ובספר תורת חיים מבנו, חולק עליו. ובספר שביתת השבת (דף כ"ג ע"ב) ג"כ חלק עליו. והביא מהגאון מוהר"מ חרל"פ והגאון הרצ"פ פראנק זצ"ל, דליכא בזה משום איסור. וגם הוא (המחבר) כיון לדעתם, וסיים והסביר נותנת דאין בזה שום איסור, וכן נראה להלכה, ע"ש. (ועי' כ"כ במשנה הלכות ח"ח סי' מ"ו ע"ש). ועיין בזה בשו"ת יביע אומר ח"ג סי' אר"ח סי' י"ז, ע"ש.

ועתה נבוא גם לדברי הילקוט יוסף שסובר שאין צורך שהתחלת המלאכה ממש תהיה מע"ש רק תחילת פעולה אשר תביא לאחר מלאכה תהיה מע"ש. ונראה דנסמך על מה שכתב מור אביו הראש"ל הגר"י שליט"א בשו"ת יביע אומר (ח"ג אר"ח סי' י"ז) בתשובה על מה שנוהגים העולם לכוון השעון המעורר לכבות ולהדליק את החשמל בשבת אם אין בזה חשש איסור⁶, וז"ל: ראשית כל נבאר עצם ההיתר שנהגו להכין את השעון מע"ש כדי להדליק או לכבות בשבת, ובאמת שכמה מרבני האחרונים מהנדיזין בדבר ונוטים להחמיר, ונקדים דברי הגמ' בשבת (יח.) ת"ר פותקין מים לגינה מע"ש, אבל אין נותנין חיטים לתוך הריחיים של מים אלא בכדי שיטחנו מבעוד יום, מאי טעמא, אמר רבא מפני שמשמיע קול, אמר ליה רב יוסף ולימא מר משום שביתת כלים, וכו'. ולענין הלכה כיון שהרי"ף והרמב"ם ור"ת מתירים ועוד דמילתא דרבנן היא הכי נקטינן ע"ש. אך בספר מנוחת עמי בסוף הספר, ראיתי שכתב דאף לדעת מרן השו"ע (סי' רנב סע' ה) שכתב שמותר לתת חיטים לתוך ריחיים של מים סמוך לחשיכה ולא חיישינן להשמעת קול שיאמרו ריחיים של פלוני טוחנות בשבת, נראה דדוקא בריחיים שתחילת הקול הוא מיד בע"ש, ודרך טחינה לתת הכל בע"ש וע"כ אין חשש כ"כ, וע"כ בזה חלקו רבה ורבי יוסף, אבל בדבר שמתחיל הקול⁷ בשבת לכ"ע אסור. ולפי"ז נראה דעיקר הדין של השמעת קול לכאורה הוא מטעם של מראית העין, שלא יאמרו ריחיים של פלוני טוחנות בשבת. ועוד משום עובדין דחול יש לנו לאסור אפילו במלאכה הנעשית מאליה ע"י עריכת וכיון שעון מע"ש.

[ההמשך יבוא א"ה]

ביאורים וצינונים

⁶ עיין בזה בספר שבות יצחק בדיני גרמא, חשמל עמ' קמ"ט, בדברי החזו"א בעשיית מלאכה ע"י שעון, דברי החזו"א בשילוב שעון מעורר למתג החשמל, ע"ש. הכותב.

⁷ ועיין פסקי תשובה על הלכות שבת לפי סדר המשנה ברורה סי' רנ"ב ס"ק ע"ד בשם ספר דרכי הלכה מכתבו של הגר"י ליברמן שליט"א להחמיר בממטרות, משום שפעולתם כרוכה ברעש התזת המים וסיכויי הממטרה ועיין בדברינו להלן. הנ"ל.

הרב גד שקורי שליט"א
ביהמ"ד בני ציון ירושלים

גרם הפסד בפירות שביעית

המהרי"ט (ח"א סי' פג) נשאל אם מותר להאכיל עלי התותים בשביעית לתולעי המשי, הואיל והתותים מאכל אדם הם, ומפסידין אותן בלקיטת העלים הללו, שהלקיטה גורמת לפירות להתייבש ולהפסד. וכתב להתיר מכמה טעמים. עש"ב. ובתוך דבריו כתב דאין בזה משום לאכלה ולא להפסד, הואיל וגרמא הוא ואינו מפסידם בידים, כדמוכח בירושלמי (פ"ז ה"ג): הדין קניבתא דירקא מסקין לה לאיגרא והיא יבשא מן גרמה. (פירוש, פסולת של ירק שראוי לאדם אסור להאכילם לבהמה, אלא מעלה אותם לגג לייבשן ואז אינם ראויים שוב לאדם ומותר להאכילם לבהמה).

ועוד הביא ראיה מהירושלמי (פ"ט ה"א, ההיא דאין מחייבין אותו לשרש הקורנס בשביעית אבל משקף בעלין). הפיגם והירבוזין כו' ולא נמצא מאבד אוכלי בהמה. כלומר בתמוה שכשתולש העלין, הם הולכין ונרקבים, ונמצא מפסיד פירות שביעית. ומשני מאליהן הן אבודין. כלומר אין הוא מפסיד העלין בידים אלא תולשן ומאליהן הן נרקבים. ע"כ. ומשמע מהכי דגרם הפסד מותר. וכתב עוד דמה ששנינו (שביעית סוף"ב) הדלועין שקיימן לזרע והוקשו לפני ר"ה ונפסלו מאוכל אדם, מותר לקיימן בשביעית, ופירש הרמב"ם דהואיל והם מאכל אדם אסור להפסידן להשהותם לזריעה, דלאוכלה אמר רחמנא, כבר חזר בו הרמב"ם בחיבורו (שמו"י פ"ד הי"ח) וכתב הטעם דאסור לקיימן משום ספיחין, וכן עיקר.

והנה הרידב"ז (שביעית פ"ה ה"א) הביא דברי המהרי"ט, וכתב דיש לדחות את שתי הראיות הראשונות, אך הראיה במה שהרמב"ם חזר בו בחיבורו, היא ראיה אלימתא וכן עיקר. ולפי זה מותר ליטול אתרוג כדרכו בסוכות, אעפ"י דמפסיד האתרוג במשמוש היד, שהוא רק גרמא ומותר. ורק לשפשף האתרוג כדרך התינוקות אסור. והא דאתרוג של תרומה טהורה דלא יטול משום גרם טומאה או גרם הפסד, התם הטעם משום דבתרומה כתיב "משמרת תרומתי" ולכן אסור גם גרמא. ועפ"ז כתב שמותר לתת פירות שביעית לתינוק, אע"פ שהתינוק באכילתו מפורר ומפסיד את השאריות, מכל מקום כיון שאינו אלא גרמא, גרם הפסד מותר בשביעית. עש"ב.

וראיתי בשו"ת הר צבי (ח"ב או"ח סי' קיא', ובזרעים ח"ב סי' נד) שכתב, דמלשון הרמב"ם בפיה"מ (שביעית פ"ח מ"ז) וכן בפירוש הרע"ב (שם), משמע דגם

גרמא אסור. ע"כ. והנה איתא שם במשנה, אין מבשלין ירק של שביעית בשמן של תרומה שלא יביאנו לידי פסול וכו'. וכתב שם הרמב"ם בפיה"מ שאם נפסל בגלל התרומה ישרף הכל, והרי הוא גורם לפירות שביעית שלא יאכלו. וכן הוא ברע"ב (שם). ומכאן רוצה "ההר צבי" להוכיח שאסור לגרום הפסד לפירות שביעית. גם במשמרת להבית (על הרידב"ז שם) כתב שדין המהרי"ט להתיר גרם הפסד בשביעית ותלוי במחלוקת המפרשים במשנה זאת, שלשיטת הרמב"ם והרע"ב דהחשש שמא יטמא התרומה ויפסיד פירות שביעית, אע"ג דהבישול הוא רק גרמא, ושמא יאכל קודם שיטמא, מ"מ אסור, ומשמע דס"ל דאף גרמא אסור בהפסד שביעית, משא"כ לפירוש הר"ש (שם). עש"ב. אלא שהרידב"ז (שם בהערה) השיב על דבריו וכתב שיש חילוק ברור בין גרם הפסד, לבין אין מביאים קדשים לבית הפסול, דגרמא מותר, דממילא הפירות ירקבו או יפסידו, משא"כ במבשל ירק של שביעית בשמן של תרומה, דחיישינן שמא תטמא התרומה, ויהא מחוייב להפסידה בידיים ולשורפה כדין תרומה טמאה. ע"כ. הא חזינן דראית "ההר צבי" מהמשנה הנ"ל קיימא בפלוגתא, ואינה ברורה ומוסכמת.

אלא שעדיין צריך אני תלמוד במשנה זאת, להבין הא דירק של שביעית שנתבשל בשמן של תרומה ונטמא, האם עדיין חלה קדושת שביעית על הירק, כוון שנפסל מאכילה וליכא תו "לאכלה", ואז לא הוי שורף ומאבד פירות שביעית, דרק גרם לפירות שביעית שלא יאכלו, ואתי שפיר ראיית "ההר צבי" לאסור גרם הפסד בפירות שביעית. וכעין מה שכתב בספר השמיטה (פ"ט הערה ג) בשם הגר"י דיסקין וז"ל, להרמב"ם שהביעור הוא בשריפה, על כרחך איסור הפסד הוא רק בזמן דקרינן ביה לאכלה, אבל מזמן הביעור שנאסר באכילה לא שייך הפסד. ע"ש. או שנאמר שעדיין חלה קדושת שביעית על הירק אף שנפסל מאכילה, והוי כמאבד ושורף פירות שביעית, וזה ראייה לדעת הרידב"ז דגרם מותר, והכא אסור משום מאבד ושורף פירות שביעית בידיים. ועוד חזון למועד ואכמ"ל.⁸

עוד כתב ההר צבי על הוכחת המהרי"ט מהירושלמי (פ"ז ה"ג) הדא קניבתא דירקתא מסקין ליה לאיגרא והיא יבשה מן גרמה, דראיה זו תמוה, ד"ל דשאני דין ביאורים וציונים—

⁸ באמת הרידב"ז גופיה ועוד רבים כתבו שפירות אסורים כערלה וכדו' אין בהם קדושת שביעית כלל. וא"כ לאחר שנטמא התרומה ברור שאין בשריפתה משום הפסד פירות שביעית בידיים, כיון שקדושת הפירות כבר פקעה בגרמא. ולפי"ז לכאורה הראיה מהרמב"ם היא ראייה ברורה שגרם הפסד אסור. ברם לדעת הסוברים שאיסורי הנאה פקע מהם תורת בעלות ואינם שלו, שפיר אמרינן דבפירות ערלה ואיסור"ה אין קדו"ש. משא"כ תרומה טמאה דהגם שלשיפה קיימא, עכ"פ הוי שלו, ומותר ליהנות ממנה בשעת שריפתה, וא"כ הגם שמשנטמא שוב אי אפשר לאוכלה, עכ"פ מסתבר שקדו"ש שבה לא פקעה, שהרי פירות שביעית נתנו הדלקת הנר [ולדעת רוב ככל האחרונים מאכל שנפסל מאכילת אדם וראוי לבהמה לא פקעה קדו"ש ממנו, ק"ו זה שראוי לאדם - לנר]. אלא שלפי"ז ברור שעצם שריפת התרומה הטמאה אינה הפסד כלל, שהרי מותר ליהנות ממנה בשעת שריפתה, וההפסד הוא משום שגרם לאוכלי שביעית להפסד מאכילה, ושפיר הוי גרמא, ומוכח מהרמב"ם דלא כמהרי"ט. ודוק. וצ"ע. **העורך.**

הירושלמי שאינו אלא בגדר שב ואל תעשה, דהא גם בלי שום פעולה, העלים עומדים לייבוש, משא"כ נידון המהרי"ט בקטיפת עלי התותים, שגורם לייבוש והפסד הפרי, הוא מעשה בגוף האילן, שהוא תולש העליו ומפסיק לחיותן של הפירות. ועל כרחק לומר דיסוד המהרי"ט הוא זה שכתב מקודם, דמה שמאכילין לתולעים כמאכל בהמה דמי, וא"כ נמצא שעצם תלישת העלין אין בה פעולה של השחתה והפסד, שהרי הוא תולש ומאכילם כדינם של פירות שביעית, אלא דהיה מקום לחשוש דסוף סוף מניח פירות התותים להיות כלים ונפסדים, על זה אומר דכיון דהקלוקל נחשב כמאן דלא עביד בידים שוב אפשר להוכיח מהירושלמי דבגרמא כי האי מותר. וכתב עוד דלכאורה מוכרח לומר בשיטת המהרי"ט דלאו כללא כייל לכל מיני גרמות, שהרי באמת תנן דשאר כל אילן משיוציא אסור לקוצצו משום הפסד הפירות, אף שלא נגמרו לאכילה, וכדמבואר (בפ"ד דשביעית מ"י). ומעתה אין הכרח מדברי המהרי"ט להתיר פעולה המפסדת להאוכל, ואף אם יחשב גרמא, מ"מ אפשר דאיסורא קא עביד. עש"ב. והנה המהרי"ט עצמו הביא המשנה (פ"ד מ"י) מאימתי אין קוצצין את האילן בשביעית וכו', וכתב דהמשנה אינה מתפרשת כלל אלא כדברי רבינו שמשון ז"ל, דהיינו כל האילן משיוציא הפרי. וע"ש מה שכתב על פירוש רש"י והרמב"ם במשנה זו. וביאר שקודם יציאת הפרי, ואף אחר שיצא הפרי, מותר לקטם בעלין, ואין בזה מפסיד פירות, כוון שהוא רק גרמא. ע"כ. ויוצא מדבריו דהמשנה שאוסרת לקצוץ עץ פרי הוא רק בזמן שהעץ מתחיל להניב פירות, ואז לא הוי גרמא, אלא הפסד ממש, שכשקוצץ העץ מפסיד הפירות עצמם, לא נגע דין זה לעניין איסור גרם הפסד בפירות שביעית, דיש להתיר אפילו בעושה מעשה בידים כל שהוא דרך גרם הפסד, ומשנה זאת מתיישבת שפיר עם דברי המהרי"ט.

והנה ראיתי בספר מקדש דוד (סי' נט סק"ה) דהביא דברי המהרי"ט, וכתב דיש לחלק, דלעולם אסור לגרום הפסד לפירות שביעית, וצריך אף להציל אותם מן ההפסד, ושאינה היא דהירושלמי (פ"ט ה"א בדין הקורנס) דמאליהן הן אבודים, שכך טבעו, ובזה אינו מחוייב לעשות טצדקי שלא יפסד, דאף בתרומה שמחוייב להציל מן ההפסד, לא מצינו שצריך לחולטה בחומץ, או שיכבש לה בירקא שלא תפסד, דכל שנפסדת מעצמה מחמת טבעה לא איכפת לן. ע"ש. והנה כבר כתבנו לעיל משו"ת הר צבי שתמה כעין זה על המהרי"ט. ונלע"ד ללמוד בדעת המהרי"ט דדין הקניבא, כוון שהוא עושה מעשה בידים שמעלה הקניבא על הגג ומביאה למקום השמש וע"י כך ממחר לה הפסד, וכן המשקף בעלי הקורנס שעל ידי זה ממחרים להיפסד, זה הוי בכלל מעשה בידים, דמה בכך שהם עתידים ליפסל מאליהם, הרי סוף סוף עושה מעשה בידים להביאם למקום הפסד ולמהר הפסדם, א"כ שפיר ניתן ללמוד מכך דמותר לעשות אף מעשה בגוף הדבר בגרם הפסד. ושאינה תרומה דאין צריך לעשות

מעשה שלא תפסד, דכל שנפסדת מעצמה מחמת טבעה לא איכפת לך, וזה דוקא שנפסדת בעצמה ולא עושה שום מעשה למהר ולהביאה למקום הפסד.

עוד כתב "המקדש דוד" להביא ראיה מהתוספתא והביאה הרמב"ם (פ"ה ה"ה), דפירות שביעית אין מאכילין אותן לבהמה ולחיה ולעופות, ואם הלכה הבהמה מאליה תחת התאנה ואוכלת בתאנים וכו' אין מחייבין אותו להחזירה משום הפסד, אלמא דצריך גם למנוע שלא יביא לידי הפסד אף שהוא גרמא עש"ב. ולולי דמסתפינא אמינא דהא דהתוספתא דאם הלכה הבהמה אין צריך להחזירה ולמדנו מקרא, התם הוא אמינא דכוון שהבהמה אוכלת מאכל אדם איכא בזיון טפי, דרואה הבהמה לפניו שאוכלת פירות שיש בהם קדושת שביעית הראויים לאדם, ובהאי אפילו גרם הפסד יהיה אסור, כיוון דאיכא בזיון, ולכן אצטריך קרא להתיר אכילת בהמה בפירות שביעית כל שהולכת מאליה, אך בגרם הפסד דליכא בזיון יהיה מותר.

וכעת ראיתי בספר חוט שני (פ"ה ה"ה עמ' רלא) דכתב דדין זה דהתוספתא הוא משום חיוב שמירה שלא יופסדו הפירות, ואין זה שייך לענין גרם הפסד פירות שביעית, דכאן אין הוא גורם כלום, אלא דאינו משמרם שלא תאכלם הבהמה, דהוה אמינא שצריך למנוע הבהמה מלאכול, משום שמזיקה לרבים, שהרי פירות שביעית הפקר הם לישראל, ולזה ילפינן מקרא ד"לבהמתך" דפירות שביעית הם גם עבור אכילת הבהמה, ומש"ה אין למונעה מלאכול. עוד הביא מה שכתב החזו"א (יד,ד) דדוקא באוכלת מן התאנה במחובר אין מחזירין אותה, אבל בתלוש חייב להחזירה, דבתלוש שכבר זכה הוא ממנו עד הביעור, ואיכא משום איסור מאכל אדם לבהמה. וכתב דדין זה כאשר הבעלים של הבהמה רואה שאוכלת פירות שביעית או אף אדם אחר שניחא ליה באכילת הבהמה, דאז הו"ל כמאכילה בידים, והו"ל מפסיד פירות שביעית. ולפי זה אם רואה חתולים וכו"ג שאוכלים פירות שביעית א"צ להפרישם, שהרי אינם שלו וגם לא ניחא לו באכילתם, ולכן אין זה בכלל מפסיד פירות שביעית, עש"ב.

והנה ראיתי במשנת יוסף (ח"א סי' לט) דהביא הירושלמי (שביעית סוף פ"ב) הורי ר' יוסי באילין עלי קולקסיא שאסור לגמות בהן מים, מפני שהצביין אוכלין אותן. וכתב הר"ש סיריליא דעלי קולקסיא הן רחבים וחזו לגמוע בהן מים לאדם ולבהמה, ואסור מג' טעמים. אחד, שמשנה מדרך תשמישן. שני, שהחמה מפסידן ומעפשן, דעשבים לחים תלושים שנפלו בהן מים קרובים להתעפש. ושלישי, שמפסידן ממאכל בהמה, דכיון דנחות עליהם שם אוכלי בהמה אסור לשנות ולהפסיד אותם ממה שהיו ראויים. וכתב המשנת יוסף על הטעם השני שהחמה מפסידה

אותם, דסוף סוף הרי זה רק גרם הפסד שתלשם והרטיבם ועל ידי זה תפסידם החמה מהר, ואמרינן בירושלמי (פ"ז ה"ג) הדא קניבתא דירקא מסקין ליה לאיגרא והיא יבשה מן גרמה, ופירש הר"ש סיריליאז מעלה אותם לגג והן יבשין מעצמן ולא חזו לאדם ולא לבהמה. הרי דלהרש"ס מתירים אנו גרם הפסד פירות שביעית. וצ"ע. עש"ב. הנה לבד ממה שיש להשיב על תמיהתו, דאין דין קניבא דמסקין לאיגרא דומה לדין עלי הקולקסיא, דבעלי הקולקסיא ע"י שמרטיב העלין גורם ע"י מעשה בידים שהם יפסדו אפי' שהוא רק גרמא, אך בדין הקניבא העלין מתייבשין בעצמם ומאליהם ע"י החמה, וגרם בזה קיל טפי ומותר, כמו שכתבו לחלק בכך המקדש דוד וההר צבי הנ"ל. עוד נלע"ד לבאר, דכל שעושה בהיתר דרך אכילה ותשמיש המותר, כגון ההיא דמהרי"ט דלקט עלי התותים להאכיל לתולעי משי, כיון שמותר בכך דהם מאכל בהמה, אפילו שעל ידי זה יגרם הפסד לפירות, כל שזה דרך דרך תשמישו ואכילתו מותר, ואף שעושה מעשה בידיים, משום דהוי רק גרם הפסד. וכמו שהתיר גם כן הרידב"ז שם, לתת לתינוק לאכול אפילו שעל ידי זה גורם שיבזבז ויפסיד חלק מהאוכל, דכוון שהוא דרך אכילה שפיר דמי. אך כשאין זה דרך תשמישו ואכילתו אפי' גרמא אסור. ולכן אסור לגמות מים מעלי הקולקסיא, כוון שמשנה מדרך תשמישן וע"י רטיבות המים גורם להם קלקול, אף שהוא רק גרמא. וכשאין עושה מעשה בגוף הדבר, כגון ההיא דהירושלמי בקניבא, שמותר להעלותם לגג והם מתייבשין, דממילא נגרם הפסד אח"כ ע"י שהשמש מייבשן, וכן ההוא דירושלמי דמשקפין בעלי הקורנס, הרי דגם בלי שום פעולה שיעשה עליהם אלו סופם להתייבש ממילא, ומותר בכך אפי' כשאין דרך תשמישו ואכילתו, דגרם כזה קיל טפי, ובזה יתיישבו תמיהות האחרונים הנ"ל על דברי המהרי"ט והרש"ס. והכל על מקומו יבא בשלום.